

Duurzaamheidsvisie Midden-Groningen

2019 - 2022

*“ Samen werken aan een duurzame toekomst:
nait soez’n moar doun! ”*

**gemeente
Midden-Groningen**

Juli 2019

Documenttitel	Duurzaamheidsvisie Midden-Groningen 2019 - 2022
Project	Duurzaamheidsvisie
Datum	1 juli 2019
Opdrachtgever	Gemeente Midden-Groningen
Portefeuillehouder	Wethouder P. Verschuren
Auteurs	Klaas Jan Noorman (projectleider) Anne Geluk (projectmedewerker)

Voorwoord

‘Ik ben een optimist’ schrijft David Wallace-Wells in zijn boek *De onbewoonbare aarde*. Om vervolgens in 350 pagina’s genadeloos aan te tonen hoe de klimaatverandering een reële bedreiging vormt voor het voortbestaan van de mensheid. ‘Het is erger dan je denkt, veel erger.’ Dat Wallace-Wells zich desondanks optimist noemt, verklaart hij als volgt: ‘Als het ons gelukt is verwoesting teweeg te brengen, moet het ons ook lukken daar een uitweg uit te vinden.’ Daarvoor zijn individuele levensstijlkeuzes als minder vliegen of een elektrische auto aanschaffen onvoldoende: in de ogen van de Amerikaanse historicus is het de politiek die op grote schaal veranderingen moet doorvoeren.

Ik moet bekennen dat het boek mijn optimisme nou niet bepaald vergroot heeft. Wel mijn gevoel van urgentie. Werken aan duurzaamheid kan geen uitstel velen. Deze nota laat zien hoe we daar als gemeente Midden-Groningen mee aan de slag gaan: in nauwe samenwerking met inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties en met de 17 duurzaamheidsdoelen van de Verenigde Naties als bouwstenen. Daardoor kijken we in ons duurzaamheidsbeleid aanmerkelijk breder dan alleen naar klimaat, natuur en milieu. Ook economische en sociale thema’s zijn immers onverbrekkelijk verbonden aan het streven naar duurzame ontwikkeling. Voor ons geldt wat de Sloveense econoom en voormalige EU-commissaris Janez Potocnik treffend verwoordde: ‘Geen duurzame ontwikkeling zonder sociale gelijkheid’.

Peter Verschuren
Wethouder Midden-Groningen

Inhoud

1.	Inleiding.....	4
2.	Duurzame Ontwikkeling: hoe geven we het vorm.....	9
3.	Waar willen we samen naartoe in Midden-Groningen?.....	14
	<i>Duurzame samenleving</i>	17
	<i>Duurzame energievoorziening</i>	20
	<i>Duurzaam landschap en klimaat</i>	23
	<i>Duurzaam wonen</i>	25
	<i>Duurzaam ondernemen en circulaire economie</i>	27
	<i>Duurzame gemeentelijke organisatie</i>	30
	Bijlage 1: Contouren van een uitvoeringsprogramma 2019 - 2020.....	33
	Bijlage 2: Verbonden beleidsnota's	38
	Bijlage 3: Externe betrokkenheid bij de duurzaamheidsvisie.....	39

1. Inleiding

Duurzame ontwikkeling: een mondiaal vraagstuk....

Met deze duurzaamheidsvisie geeft de gemeente Midden-Groningen voor langere termijn richting aan haar duurzame doorontwikkeling. Duurzaamheid is een belangrijk uitgangspunt voor Midden-Groningen en de urgentie om hier invulling aan te geven wordt steeds indringender gevoeld. De gevaren van onbalans tussen economische groei, verdeling van welvaart en de toenemende druk op ecosystemen lezen we dagelijks in de krant: de groeiende wereldbevolking en snel toenemende consumptie stellen ons voor enorme uitdagingen. We leven op 'te grote voet'. De ontwikkeling van de mensheid is de afgelopen eeuw ten koste gegaan van natuur en milieu. Dit geldt met name voor ecosystemen, de biodiversiteit en het klimaat. De druk op de ruimte en het energiegebruik blijven wereldwijd toenemen.

Duurzame ontwikkeling gaat over balans tussen mens, milieu en economie, mondiaal, nationaal, regionaal én lokaal. Het denken over duurzaamheid start logischerwijs op wereldschaal maar het is juist op lokale schaal waar concreet aan oplossingen wordt gewerkt: in onze huishoudens, in onze bedrijven, bij de maatschappelijke organisaties en bij de gemeente.

Op wereldschaal zien we duidelijke trends: de wereldbevolking neemt toe en groeit naar ongeveer 10 miljard mensen aan het eind van deze eeuw. De (sociaaleconomische) ontwikkelingsvraagstukken in de verschillende wereldregio's zijn enorme uitdagingen. Met name de bestrijding van armoede is een grote opgave. Hoewel extreme armoede in de wereld afneemt zijn de inkomensongelijkheden in de wereld erg groot: bijna de helft van de wereldbevolking moet rondkomen van minder dan 5,50 dollar per dag. We denken er niet elke dag over na omdat wij vanzelfsprekend beschikken over schoon water en sanitair en nooit zonder elektriciteit zitten maar 1,8 miljard mensen halen hun drinkwater nog steeds uit vervuilde bronnen. Daarnaast kunnen 2,4 miljard mensen op de wereld nog geen gebruik maken van schone toiletten en ander sanitair. En één op vijf mensen in de wereld heeft geen toegang tot elektriciteit terwijl 3 miljard mensen voor koken en verwarming nog steeds afhankelijk zijn van hout, steenkool, houtskool of dierlijk afval.

Het wereldwijd verlies aan biodiversiteit is alarmerend. Zo leidde een in mei 2019 gepubliceerd IPBES-rapport tot veel publiciteit: ruim 1 miljoen dier- en plantensoorten worden met uitsterven bedreigd. De vitaliteit van ecosystemen staat wereldwijd, maar ook lokaal, onder grote druk. En juist die ecosystemen staan aan de basis voor verdere ontwikkeling van onze mondiale samenleving.

Met het noemen van deze voorbeelden pretenderen we niet volledig te zijn, er liggen veel meer opgaven te wachten. We gebruiken ze omdat we erkennen dat wij als gemeente ook een bijdrage dienen te leveren, en willen leveren, aan de duurzame ontwikkeling van onze wereld. En dat doen we dicht bij huis, 'gewoon' in onze gemeente.

...met lokale gevolgen...

Zoals gezegd; veel duurzaamheidsvragen spelen op mondiaal niveau en gaan over wereldvraagstukken die de reikwijdte van handelen van onze gemeente ver te boven gaan. Dat realiseren we ons goed. Tegelijkertijd merken we dat die mondiale vraagstukken hun weerslag hebben op onze gemeente en dat we daar dus rekening mee dienen te houden. Zo zal klimaatverandering effecten hebben in onze gemeente, bijvoorbeeld op de natuur, maar ook op de landbouw, onze waterhuishouding en onze gezondheid. Omgekeerd geldt dat keuzes die we in onze gemeente maken ook elders hun impact kunnen hebben. Duurzaam inkoopbeleid van

de gemeentelijke organisatie heeft bijvoorbeeld een positief effect op de arbeidsomstandigheden elders en leidt tot vermindering van de milieudruk van onze diensten en producten¹.

Met deze visie maken we een verbinding tussen internationaal duurzaamheidsbeleid en ons eigen, lokale, duurzaamheidsbeleid. We hebben ervoor gekozen om de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals of wel SDG's), die zijn opgenomen in de 2030 Agenda voor Duurzame Ontwikkeling van de Verenigde Naties, te gebruiken als bouwstenen voor ons duurzaamheidsbeleid. Deze SDG's, te zien in figuur 1, gelden namelijk voor *alle* landen en kunnen worden vertaald naar nationaal, regionaal en lokaal beleid².

Bij het vertalen van de 17 SDG's naar ambities die passen bij onze gemeente hebben we nadrukkelijk gekeken naar de 'couleur locale' van onze gemeente: wat zijn onze kwaliteiten? Waar liggen onze uitdagingen? Hoe kunnen we samen met andere relevante stakeholders in onze gemeente verantwoordelijkheid dragen voor de duurzame ontwikkeling van onze gemeente? Wat is daarbij dan de rol van de gemeentelijke overheid? Waar kunnen andere partijen hun verantwoordelijkheid nemen en hoe kunnen die partijen door de gemeente worden ondersteund? Allemaal wezenlijke vragen. Deze duurzaamheidsvisie biedt een kader om deze vragen te beantwoorden.

Figuur 1: Duurzame ontwikkelingsdoelen VN

Kompas als basis

Duurzame ontwikkeling gaat over onze toekomst. Over hoe de toekomst van onze gemeente eruit zou kunnen zien is voorafgaand aan de fusie van de drie voormalige gemeenten Hoogezand-Sappemeer, Slochteren en Menterwolde tot de gemeente Midden-Groningen uitgebreid nagedacht en gesproken. De resultaten zijn beschreven in "het Kompas; Samen kom je verder". Het Kompas schetst de richting voor de toekomst van Midden-Groningen. Een richting die door inwoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden is gedeeld. Het geschetste toekomstbeeld is dat van 'een gemeente met een vitale gemeenschap van 25 zelfredzame, actieve dorpen en wijken, waar mensen met plezier wonen, elkaar kennen en samen werken'.

¹ In een aparte beleidsnotitie geven wij aan hoe we de bedrijfsvoering van de gemeentelijke organisatie willen verduurzamen.

² VNG-rapport 'De Global Goals in het gemeentelijk beleid; Een handreiking voor Nederlandse gemeenten'.

Deze oriëntatie op de gezamenlijke toekomst van Midden-Groningen geeft betekenis aan de duurzame ontwikkeling van onze gemeente. Het is heel duidelijk: het Kompas laat veel meer zien dan de gebruikelijke waarden waarop we vaak koersen zoals 'economische groei', 'kosten en baten' of 'efficiënt en effectief'. Het in het Kompas geschetste toekomstperspectief gaat óók, en misschien wel met name, over 'kwaliteiten', 'verbinding', 'schoonheid', 'leefbaarheid', 'zelfontplooiing', 'diversiteit', 'regionale kracht' en 'meedoen'. Dit vraagt om versterking van de verbindingen tussen collectief en individueel handelen van inwoners en bedrijven en het maken van bewuste keuzes over wonen, werken, consumeren, vervoer of recreëren. We dienen daarbij naar het geheel te kijken, waarbij volgens het Kompas de menselijke maat en regionale kracht belangrijke uitgangspunten zijn. Hoewel niet expliciet benoemd lijken veel keuzes en overwegingen besproken in het Kompas gerelateerd aan de duurzame doorontwikkeling van onze gemeente. We gebruiken daarom het Kompas als basis voor deze duurzaamheidsvisie.

We gebruiken daarom het Kompas als basis voor deze duurzaamheidsvisie. Met deze duurzaamheidsvisie maken we de thema's die belangrijk zijn bij de duurzame ontwikkeling van onze gemeente expliciet. Dat biedt ons de kans om bewust en concreet keuzes te maken en in te zetten op thema's die we belangrijk vinden. De gemeente speelt daarin een verbindende rol. Die rol nemen we met dit initiatief om te komen tot een duurzaamheidsvisie, maar ook dat doen we weer samen: inwoners, bedrijven en andere partijen die zich verbonden voelen met de duurzame ontwikkeling van Midden-Groningen hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan de visie. En net als bij het Kompas geldt bij duurzame ontwikkeling: 'het gaat over doelen en intenties, want die inspireren en binden samen'!

Uitgangspunten voor de duurzaamheidsvisie

- ***We doen het samen, als gemeentelijke organisatie kunnen en willen we het niet alleen.***

Het ontwikkelen én de uitvoering van deze duurzaamheidsvisie vraagt om een gezamenlijke aanpak. Wij zoeken daarom de samenwerking met bedrijven, woningcorporaties, maatschappelijke organisaties en onze inwoners. Van gezamenlijke inzet op duurzame ontwikkeling moet ook gezamenlijk geprofiteerd worden, want alleen dan kom je samen verder. Dat betekent ook dat we aandacht hebben voor de betaalbaarheid van de overgang naar een duurzaam Midden-Groningen en dat we zoeken naar projecten en investeringen die (op termijn) baten opleveren voor inwoners en bedrijven.

- ***We maken gebruik van de kansen die onze gemeente biedt.***

Met onze inzet op duurzaamheid maken we gebruik van de kwaliteiten die we als gemeente in huis hebben: kwalitatief hoogwaardige ruimte, innovatieve bedrijvigheid, betrokken en actieve burgers, en een stevige basis voor kleinschalige economische ontwikkeling.

- ***We geven als gemeentelijke organisatie het goede voorbeeld***

Als gemeentelijke organisatie willen we het goede voorbeeld geven.

Dat doen we door het initiatief te nemen om partijen bij elkaar te brengen, initiatieven en projecten te stimuleren en te faciliteren én door zelf stevig in te zetten op verduurzaming van de huisvesting, wagenpark, afvalstromen, inkoop enzovoorts.

- ***Leefbaarheid is de rode draad voor duurzaamheidsontwikkelingen***

Het effect van duurzaamheidsontwikkelingen op de leefbaarheid brengen we goed in beeld en we zoeken naar mogelijkheden om de verbetering van de leefbaarheid te combineren met duurzame ontwikkeling. Zo bespaart straatverlichting met een bewegingssensor energie en verhoogt tegelijkertijd de veiligheid. Een geluidswal met zonnepanelen vermindert geluidsoverlast en voorziet in duurzame energie. Via energiecoöperaties kan een deel van de opbrengsten van lokaal opgewekte energie terugvloeien naar dorpsverenigingen etc.

- ***Nait (te veul) soez'n moar doun***

We willen concreet aan de slag! We willen zo snel mogelijk beginnen met projecten en initiatieven die concreet bijdragen aan een duurzamere Midden-Groningen. Er zijn volop kansen die we samen met inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties kunnen oppakken.

Hoe is deze duurzaamheidsvisie tot stand gekomen?

Bij het maken van deze visie hebben we veel gebruik gemaakt van interne en externe deskundigen. Aan het begin van het traject heeft de Gemeenteraad kaders meegegeven voor de visie. Tijdens een bewonersavond hebben inwoners een actieve bijdrage kunnen leveren aan de visie. De jeugd hebben we betrokken door met VWO 5 leerlingen van het dr. Aletta Jacobs college te praten over thema's die zij belangrijk vinden. Met meerdere bedrijven en instellingen is gesproken over het thema duurzaamheid, welke kansen ze zien, welke ambities ze hebben en hoe ze daarbij ondersteund kunnen worden door de gemeente.

Maandelijks is gesproken met een externe klankbordgroep met daarin mensen met zeer diverse deskundigheid op verschillende duurzaamheidsthema's en vaak actief op dit gebied in hun eigen woonomgeving (zie bijlage 3). Om de inbreng vanuit de verschillende beleidsterreinen binnen de gemeente te borgen is binnen de gemeentelijke organisatie een werkgroep opgericht met vertegenwoordiging van alle relevante beleidsterreinen. Met deze werkwijze hebben we geprobeerd een zo breed mogelijk gedragen duurzaamheidsvisie op te stellen die aansluit bij onderwerpen die passen bij het profiel van onze gemeente en waarin onze inwoners, bedrijven en maatschappelijke partners zich herkennen.

Tot slot: dit is een visie!

Deze duurzaamheidsvisie staat aan de basis van ons duurzaamheidsbeleid voor de komende jaren. De visie biedt een perspectief voor de langere termijn (2030) en dient als 'kompas' om voor de kortere termijn keuzes te maken. Die kortere termijn keuzes werken we uit in jaarplannen, passend bij de reguliere begrotingscyclus.

Deze visie is ook van belang om met andere partijen de dialoog te kunnen blijven voeren over te maken keuzes en om die keuzes te kunnen verantwoorden. En hoewel een visie voor langere tijd houdbaar dient te zijn is het ook duidelijk dat hij 'niet in beton is gegoten'. Situaties kunnen wijzigen en nieuwe ontwikkelingen kunnen vragen om bijstelling en aanpassing. Adaptief zijn is daarbij belangrijk. We hopen met deze duurzaamheidsvisie een wenkend perspectief voor de duurzame doorontwikkeling van onze gemeente te schetsen!

Leeswijzer: opbouw van de visie

In het volgende hoofdstuk gaan we eerst in op duurzame ontwikkeling als mondiaal vraagstuk. We beschrijven de urgentie om vanuit onze gemeente een bijdrage te leveren op basis van trends die relevant zijn voor onze gemeente. Wat we precies gaan doen hangt ook af van beleid en afspraken op mondiaal, Europees, landelijk en regionaal niveau. Zonder daarin volledig te willen zijn zetten we de voor ons belangrijkste afspraken we op een rijtje.

In hoofdstuk 3 beschrijven we hoe we de duurzame doorontwikkeling van onze gemeente concreet willen vormgeven. We presenteren het duurzaamheidskompas van Midden-Groningen, gebaseerd op de 17 SDG's en het model van de Donut economie van de econome Kate Raworth.

We bouwen verder op het werk van de VNG en werken onze ambities voor een aantal belangrijke thema's uit: 'de duurzame samenleving', 'de duurzame energievoorziening', 'duurzaam landschap en klimaat', 'duurzaam wonen', 'duurzaam ondernemen en circulaire economie' en 'duurzame gemeentelijke organisatie'. Per thema beschrijven

we onze doelen, onze inzet en de onderlinge verbondenheid van de thema's met de SDG's.

In bijlage 1 presenteren we de kaders van het eerste uitvoeringsprogramma. Als gemeente zullen we keuzes moeten maken over welke onderwerpen we willen en kunnen oppakken. Deels zijn dat keuzes die we samen met onze partners kunnen maken maar er liggen ook wettelijke taken te wachten die we als gemeente zullen moeten uitvoeren. Die taken liggen de komende jaren met name op het gebied van de energievoorziening en klimaat. Elk jaar maken we daarom een uitvoeringsprogramma waarin we aangeven op welke thema's we aan de slag gaan, welke rollen we daarbij spelen als gemeente en hoe onze inzet daarbij zal zijn.

In bijlage 2 geven we een overzicht van de relevante beleidsnotities en de verbindingen tussen die notities met de verschillende onderdelen van deze visie.

In bijlage 3 benoemen we de mensen en/of organisaties die betrokken zijn geweest bij het tot stand komen van deze duurzaamheidsvisie.

2. Duurzame Ontwikkeling: hoe geven we het vorm

Al decennialang is duurzame ontwikkeling een thema waarmee geprobeerd wordt om onze toekomst op een meer gebalanceerde manier richting te geven. Meer balans in de betekenis dat niet alleen economische (volume)groei als kompas wordt gebruikt, maar dat er ook aandacht is voor de ecologische basis en sociale gevolgen van economische groei. Hoewel er al veel langer aandacht was voor doorgaans negatieve gevolgen op ecosystemen, voedselzekerheid, grondstoffen- en energiegebruik maar ook de ongelijke verdeling van welvaart, kreeg het begrip 'duurzame ontwikkeling' pas echt grote aandacht met het verschijnen van het rapport 'Our Common Future' van de Brundtland-commissie. Deze VN-commissie voor milieu en ontwikkeling, onder leiding van de Noorse premier Brundtland, schreef in 1987 een indringend rapport over 'onze gezamenlijke toekomst'. Duurzame ontwikkeling werd gedefinieerd als:

"...een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar te brengen".

De Brundtland-commissie legde op wereldschaal een verbinding tussen economische groei, milieuvraagstukken en armoede- en ontwikkelingsproblematiek. Wat voor de wereld geldt, geldt ook voor ons land, onze provincie en onze gemeente. Vertrekpunt voor onze duurzaamheidsvisie is dat duurzame ontwikkeling gaat over ontwikkeling van onze (lokale) samenleving, waarin wordt gezocht naar evenwicht tussen mens, milieu en economie. Niet alleen in het hier en het nu, maar ook elders en in de toekomst. Dat vraagt ook van ons als gemeente om afwegingen en keuzes die steeds gericht zijn op het vinden van dat evenwicht. Bij het

maken van die keuzes zijn veel mensen, partijen elk met eigen belangen betrokken. Dergelijke integrale afwegingen vragen om inzicht in de langetermijngevolgen van onze huidige activiteiten voor maatschappij, milieu en economie. Dat is ingewikkeld, want die afwegingen zijn niet in beton gegoten en vinden niet plaats in een statische omgeving. Het wordt wel vaker gezegd: "de wereld verandert omdat je beweegt". Wat vandaag nog onverenigbaar lijkt kan wellicht op langere termijn wel gerealiseerd worden. Wat elders niet lukt kan hier wel lukken.

Er is geen standaard recept voor een duurzame ontwikkelingsstrategie, dat geldt ook voor onze gemeente. We willen een duurzame gemeente en dat vraagt om een gedegen oriëntatie op onze toekomst. Dat is niet nieuw, we hebben daarvoor als nieuwe gemeente samen al de basis gelegd met ons Kompas: 'Samen kom je verder'. We gebruiken daarom het Kompas om koers te zetten naar een duurzaam Midden-Groningen.

Wat gebeurt er om ons heen?

We kunnen het dagelijks in de krant lezen. De druk van de groeiende wereldbevolking, op onze aarde neemt snel toe. De urgentie om onze behoeften te laten passen in wat onze aarde 'aankan' is hoog en neemt snel toe. Zeker in de wetenschap dat volgens de VN de wereldbevolking groeit van ruim 7,5 miljard mensen nu naar 10 tot 11 miljard, eind deze eeuw. We leven op 'te grote voet'.

Het Global Footprint Network maakt berekeningen van de menselijke invloed op onze planeet. Onze mondiale 'ecologische voetafdruk' wordt vergeleken met de natuurlijke productiecapaciteit van de aarde en het vermogen van de aarde om afval te absorberen, inclusief broeikasgassen. Dit wordt ook wel de biocapaciteit genoemd. Earth Overshoot Day is de datum waarop de menselijke voetafdruk de biocapaciteit van de aarde in een bepaald jaar overschrijdt. Die datum schuift steeds verder naar voren. In 2018 viel 'Earth Overshoot Day' op 1 augustus. Dat betekent dat we de rest van dat jaar (5 maanden!) op 'krediet' leven en dat we in 2018 eigenlijk 1,7 aardbollen nodig hadden. En we weten dat we maar één aarde hebben. In 2000 viel Earth Overshoot Day nog op 1 oktober. Als de hele wereldbevolking de Nederlandse leefstijl zou hebben zou Earth Overshoot Day in 2018 op 14 april zijn gevallen. Dan hadden we 3,5 aardbollen nodig gehad om in onze behoeften te voorzien... Het is hard gegaan: in 1959, toen in onze gemeente bij Slochteren de aardgasbel werd ontdekt gebruikte de mondiale bevolking (toen ongeveer 3 miljard mensen) nog slechts driekwart van de mondiale biocapaciteit. We bouwen met elkaar een grote ecologische schuld op in de vorm van klimaatverandering, watertekorten, bodemerosie, ontbossing, en verlies van biodiversiteit. Dit gaat gepaard met oplopende sociale spanningen, migratiestromen en economische kosten. We zullen dus bij het nemen van beslissingen die we nu nemen rekening moeten houden met de lange termijn gevolgen ervan.

Deze mondiale trends hebben ook invloed op onze gemeente. Het omgekeerde geldt ook: door lokaal duurzaam te handelen dragen we bij aan een meer duurzame wereld. Daarom willen we als gemeente Midden-Groningen duurzaamheid een leidend principe laten zijn bij de ontwikkeling van onze gemeente. Daarbij nemen we het mondiale duurzaamheidsvraagstuk als uitgangspunt en vertalen die naar mogelijkheden om daar binnen onze gemeente mee aan de slag te gaan: Think Globally, Act Locally!

Trends

De negatieve effecten van menselijk handelen bespraken we in hoofdstuk 1 en bovenstaande paragraaf. Wereldwijd, maar ook binnen Europa en Nederland zien we belangrijke thema's die vragen om onze aandacht: armoede en ongelijkheid in kansen tussen mensen, ecosystemen die onder druk staan met daardoor snel afnemende biodiversiteit en het klimaatvraagstuk om een paar prominente te noemen. Deze thema's zijn ook in onze gemeente belangrijk. We zien op deze thema's, maar ook andere, ontwikkelingen die vragen om actie. Een aantal ontwikkelingen die we van belang achten voor deze duurzaamheidsvisie bespreken we hier kort:

■ Aandacht voor sociale veerkracht

De sociale kant van duurzaamheid is erg belangrijk. Armoede is een groeiend probleem in Midden-Groningen. Het lukt lang niet elke inwoner van onze gemeente om zelfstandig in het levensonderhoud te voorzien. We kennen een relatief grote groep laagopgeleide mensen die geen (betaalde) arbeid kunnen verrichten, sneller zonder baan komen te zitten, een laag inkomen hebben en daardoor sneller in de schulden geraken. Ook zijn er bovengemiddeld veel kwetsbare jongeren in onze gemeente; 1 op de 6 jongeren krijgen hulp bij het opgroeien van een professionele instantie. De oorzaken van armoede zijn

zeer divers. We kunnen veel oorzaken van armoede als gemeente niet zomaar oplossen. Vaak lukt het mensen niet om op eigen kracht te ontsnappen aan armoede. We willen daarom op zoek naar meer duurzame oplossingen waarbij mensen zelf weer meer het heft in handen kunnen nemen en onze lokale samenleving meer 'veerkracht' krijgt.

Transitie naar een duurzame energiehuishouding

Op dit moment bestaat het overgrote deel van ons energiegebruik nog uit fossiele energiebronnen. We streven naar een duurzame energiehuishouding, waarin we efficiënt en spaarzaam met energie omgaan, fossiele energie wordt vervangen door hernieuwbare energie en energie beschikbaar blijft voor een betaalbare prijs. Energiebesparing is daarbij een zeer belangrijk thema. Met name bij grootverbruikers zoals onze industrie. Daarnaast zullen ook dat hernieuwbare vormen van energie hun plek zullen gaan krijgen in onze gemeente, of het nu gaat om zon, wind, biomassa of energie uit de ondergrond. Deze nieuwe relatie tussen energie en ruimte in de moderne 'energielandschappen' zal ons landschap veranderen en vraagt om zorgvuldige planning en inpassing.

- **Aanpassen aan klimaatverandering**

Klimaatverandering is niet meer iets van de toekomst, maar is in toenemende mate al merkbaar. Dit heeft gevolgen voor mens en natuur. Zo zullen we te maken krijgen met meer extreem weer. Hevige hoosbuien en langdurige natte perioden kunnen leiden tot overstromingen. Daarnaast kan een warmer klimaat ook leiden tot periodes van extreme droogte waardoor de drinkwatervoorziening in gevaar kan komen, oogsten kunnen mislukken of de kwaliteit van dijken wordt aangetast. Klimaatverandering kan ook leiden tot 'hittestress' in de gebouwde omgeving, heeft invloed op de landbouw en leidt tot verandering in natuurlijke systemen. Duidelijk is dat we, naast het voorkomen van oorzaken van klimaatverandering, ook maatregelen moeten nemen om met de effecten van klimaatverandering om te gaan, of wel klimaatadaptatie.

- **Lokale economie betekenisvol: 'Prosumers' in opkomst, consumenten worden producenten**

Als tegenhanger op de trend van globalisering zien we de betekenis van de lokale economie steeds meer groeien. De strikte scheiding tussen consumenten en producenten wordt vager. Lokaal en duurzaam geproduceerd, al of niet in coöperatieve vorm, wordt steeds belangrijker. Dat geldt bijvoorbeeld voor voedsel (voedselveiligheid en kwaliteit), maar ook voor energie. Niet langer is de opwekking van energie voorbehouden aan grote energiebedrijven.

Steeds meer consumenten wekken zelf energie op. Met de ontwikkeling van een lokale economie blijven de baten ook steeds meer op de plek waar ze gegenereerd zijn. Steeds meer consumenten maken een bewuste keuze voor biologische producten om de impact van hun consumptie op het milieu te beperken.

- **Van 'top down' naar 'bottom up'**

Niet langer komen initiatieven alleen van de overheden of worden spelregels door overheden gemaakt. Steeds vaker ontstaan (informele) samenwerkingsverbanden tussen burgers, bedrijven of maatschappelijke organisaties, waarin ze samen proberen kansen te verzilveren. Dat kunnen zeer uiteenlopende zaken zijn, zoals de gezamenlijke inkoop of productie van hernieuwbare energie of productie van voedsel. Deze nieuwe netwerken bieden veel mogelijkheden voor innovatie en dragen bij aan duurzame ontwikkeling van de regio.

- **Richting een Biobased Economy**

We gaan richting een circulaire, biobased economy waarbij kringlopen zoveel mogelijk lokaal of regionaal worden gesloten. De ontwikkeling van een biobased economy biedt veel kansen in de regio. Steeds meer ondernemers zien kansen in een circulaire inrichting van hun productieprocessen en het gebruik van hernieuwbare energie. Dit zorgt voor nieuwe verbinding tussen 'reststromen', 'materialen' en 'energie' en biedt nieuwe werkgelegenheid. Met name voor de landbouw biedt dit mogelijkheden.

- **Van bezit naar gebruik**

Consumenten kopen minder vaak een product. In plaats daarvan kopen ze een dienst, zoals mobiliteit, licht of warmte. Aanbieders van deze diensten hebben dan een belang bij het leveren van kwalitatief hoogwaardige producten en diensten die geschikt zijn voor hergebruik of recycling. Er ontstaan nieuwe businessmodellen die niet zo zeer gericht zijn op het zoveel mogelijk verkopen van een product (met een korte levensduur) maar op het leveren van diensten in bijvoorbeeld leaseconstructies, waarbij juist een lange levensduur, hoge kwaliteit, beheer en onderhoud, hergebruik en recycling belangrijke waarden worden en een positief effect hebben op het verdienmodel.

(Inter)nationale programma's en afspraken

De plannen die we maken en de acties die we willen uitvoeren worden medebepaald door beleid en afspraken op mondiaal, Europees, landelijk en regionaal niveau. De belangrijkste afspraken zetten we op een rijtje.

■ Mondiale duurzaamheidsdoelen

In 2015 hebben de VN een mondiale agenda aangenomen met daarin 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Sustainable Development Goals). Deze agenda is bedoeld om versneld een einde te maken aan extreme armoede, ongelijkheid en klimaatverandering. De agenda is een vervolg op de 8 milleniumdoelen die de VN in 2000 formuleerden. In Nederland zijn de SDG's vertaald naar Nationaal beleid. Dit staat beschreven in het rapport "Nederland Ontwikkelt Duurzaam: plan van aanpak inzake implementatie van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen" Voor gemeenten heeft VNG International de Global Goals Gemeente Campaigne ontwikkeld.

■ Het klimaatakkoord van Parijs en Europese energie- en klimaatdoelen

In december 2015 hebben 195 landen besloten dat de gemiddelde temperatuurstijging op aarde 'ruim' onder de 2°C blijft, bij voorkeur 1,5°C. Tijdens de klimaatop van december 2018 in het Poolse Katowice is afgesproken hoe het Parijsakkoord wordt uitgewerkt. Europa heeft voor 2020 een 20-20-20 doelstelling: 20% vermindering van de uitstoot van broeikasgassen ten opzichte van 1990, 20% duurzame energie en 20% energiebesparing door efficiencyverbetering. Voor 2030 is afgesproken dat de uitstoot van broeikasgassen met 40% is verminderd ten opzichte van 1990 en dat het aandeel duurzame energie tenminste 27% bedraagt. Ook het energiegebruik dient met tenminste 27% te worden verminderd. Omdat het maatregelenpakket van de gezamenlijke landen die het Parijs klimaatakkoord hebben ondertekend niet in de buurt komt van de afgesproken maximale stijging van 2 °C, maar leidt tot een geschatte temperatuurstijging van meer dan 3 °C heeft het Europees Parlement in de aanloop naar de top in Katowice aangegeven dat de uitstoot van broeikasgassen met minstens 55% moet zijn teruggedrongen in 2030. Dat is een zeer stevige aanscherping van de Europese doelen.

■ Nationale energie- en klimaatdoelen

In september 2013 is het energieakkoord voor duurzame groei afgesloten. De inzet is ambitieus. In het akkoord is een energiebesparing van 1,5% per jaar afgesproken (100 PJ in 2020). Ook is afgesproken dat het aandeel hernieuwbare energie in 2020 op 14% moet zitten en doorstijgt naar 16% in 2023.

In juni 2018 is een ontwerp-klimaatwet ingediend. Dat gaat uit van 95% CO₂ emissiereductie in 2050 en 49% CO₂ emissiereductie in 2030. In het Klimaatakkoord (het ontwerp hiervan is in december 2018 gepresenteerd) staan afspraken met sectoren hoe deze doelen kunnen worden gehaald. Het gaat om de elektriciteitssector, de industrie, de gebouwde omgeving, mobiliteit en de landbouw. Naast deze nationale afspraken heeft regionaal de aardbevingsproblematiek in Groningen ertoe geleid dat het kabinet heeft besloten de kraan van het Groningse aardgas verder dicht te draaien tot een volledige stop in 2030. Hoewel dit besluit niet zozeer een klimaatdoel is, heeft het wel grote invloed op de uitwerking ervan. Om Nederland van het Groningse aardgas af te krijgen is een verbouwing nodig van historische omvang. Sinds 1 juli 2018 is het al niet meer mogelijk een bouwvergunning te krijgen voor een woning op aardgas.

■ Nederland circulair in 2050

Met dit programma zet Nederland in op een duurzaam gedreven, volledige circulaire economie in 2050. Dit vraagt om een zeer grondige herinrichting van onze economie. Als tussendoel voor 2030 is aangegeven dat het gebruik van primaire grondstoffen (mineralen, fossiel, metalen) met 50% moet zijn verminderd. Dat geldt ook voor de landbouw, een belangrijke sector in onze gemeente. Nationaal zijn belangrijke doelen geformuleerd³:

- Kringlooplandbouw: In 2030 is in de land- en tuinbouw het gebruik van grondstoffen en hulpstoffen substantieel verminderd en

³ <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/kabinet-stelt-25-missies-vast-voor-het-topsectoren-en-innovatiebeleid/>

worden alle eind- en restproducten zo hoog mogelijk tot waarde gebracht.

- Klimaatneutrale landbouw en voedselproductie: In 2050 is het systeem van landbouw en natuur netto klimaatneutraal.
- Gewaardeerd, gezond en veilig voedsel: In 2030 produceren en consumeren we gezond, veilig en duurzaam voedsel en verdienen ketenpartners, inclusief de boer een eerlijke prijs.

■ Ruimtelijke adaptatiestrategie

De noodzaak voor aanpassing aan het klimaat zal de komende jaren alleen maar toenemen. Het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie is een gezamenlijk plan van gemeenten, provincies, waterschappen en het Rijk. Het Deltaplan versnelt en intensiveert de aanpak van wateroverlast, hittestress, droogte en de gevolgen van overstromingen. Onderdeel van het Deltaplan is dat overheden in 2020 op basis van een adaptatiestrategie een uitvoerings- en investeringsagenda hebben opgesteld voor de regio.

■ Provinciaal energiebeleid

De provincie Groningen heeft een ambitieus energieprogramma. Gestreefd wordt naar een aandeel hernieuwbare energie van 21% in 2020, oplopend naar 60% in 2035 en uiteindelijk resulterend in 100% hernieuwbare energie in 2050. Dit vraagt om versnelling op het gebied van energiebesparing, de ontwikkeling van hernieuwbare energie (wind, zon, biomassa) en innovatie van de inrichting van het gehele energiesysteem waarbij infrastructuur, energieopslag en IT en sensortechnologie een belangrijke rol zullen spelen.

■ Regionale Energie Strategie Groningen (RES)

Voor de uitvoering van het Klimaatakkoord moeten realistische plannen worden gemaakt. In het

Klimaatakkoord wordt de regio als geschikte schaal gezien om dergelijke plannen te maken. De provincie Groningen is zo'n regio. Van gemeenten, provincie en waterschappen wordt daarom verwacht dat zij een regionale energiestrategie (RES) opstellen. De RES gaat met name over de gebouwde omgeving (energiebesparing en warmtetransitie) en elektriciteit (opwekking en infrastructuur). De regio's geven met de RES invulling aan de afspraken die gemaakt zijn aan de sectortafels voor de Gebouwde Omgeving en Elektriciteit. Echter, ook afspraken die aan andere tafels zijn gemaakt kunnen worden meegenomen in een RES. De RES is dus een instrument om te komen tot regionaal gedragen keuzes voor de warmtetransitie in de gebouwde omgeving, de opwekking van duurzame elektriciteit en de daarvoor benodigde infrastructuur en opslagcapaciteit. De RES gaat ook over de ruimtelijke inpassing van duurzame energie en heeft daarom een sterke verbinding met de Omgevingsvisie. In juni 2020 leveren de verschillende regio's een concept-RES op. In maart 2021 wordt de RES 1.0 vastgesteld.

■ Warmtetransitie

Parallel aan en zoveel mogelijk in samenhang met de RES moeten gemeenten in samenwerking met vastgoedeigenaren, bewoners, netbeheerders en medeoverheden uiterlijk in 2021 een warmtetransitieplan, ook wel transitievisie warmte, hebben opgeleverd. Gemeenten zijn volgens het ontwerp klimaatakkoord de regisseurs van de warmtetransitie voor de gebouwde omgeving. Dit document bestaat uit een tijdspad waarin per wijk wordt aangegeven wat kansrijke oplossingen zijn voor de overgang van aardgas naar een duurzame warmtevoorziening. De transitievisie warmte geeft daarmee alle partijen houvast voor de planning. Na afronding van de transitievisie warmte in 2021 volgen de uitvoeringsplannen op wijkniveau.

3. Waar willen we samen naartoe in Midden-Groningen?

Op verschillende beleidsniveaus – zowel internationaal, nationaal als regionaal – zijn er afspraken gemaakt op het gebied van duurzaamheid. Deze afspraken vormen de uitgangspositie van onze visie. In deze visie zetten we onze stip op de horizon op 2030. Het jaar 2030 valt samen met landelijke en regionale doelstellingen en afspraken. Zo wordt in 2030 de winning van het Groningse aardgas volledig stopgezet, moet volgens de klimaatwet 49% minder CO₂ worden uitgestoten t.o.v. 1990, mag er geen elektriciteit meer worden opgewekt met kolencentrales en moet 70% van alle elektriciteit uit hernieuwbare bronnen komen. Daarnaast is het jaar 2030 ook de horizon in de Woonvisie van de gemeente Midden-Groningen.

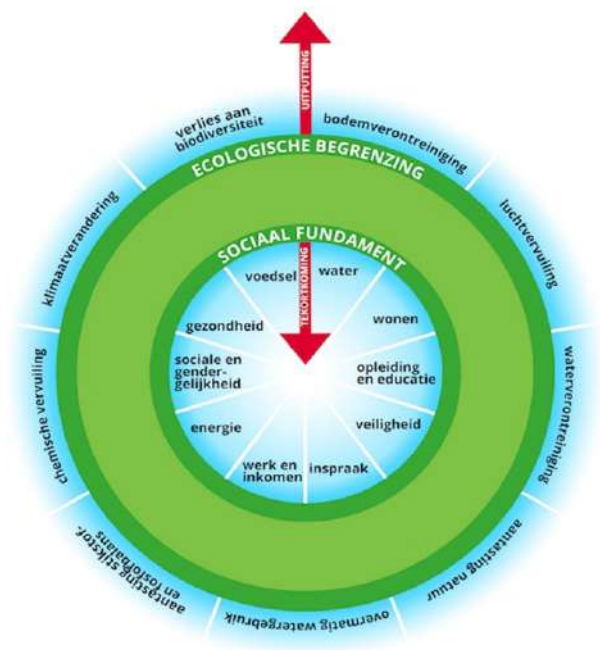
Naast de visie op de lange termijn kijken we tegelijk ook naar de inspanningen die op de korte termijn moeten worden verricht, namelijk voor 2021. In 2021 moet minstens 14% van de energie afkomstig zijn uit hernieuwbare bronnen en de uitstoot van broeikasgassen met minstens 20% zijn verlaagd. Daarnaast moet elke gemeente uiterlijk 2021 een transitievisie warmte opleveren, welke bestaat uit een tijdspad waarin per wijk wordt aangegeven wat kansrijke oplossingen zijn voor de overgang van aardgas naar een duurzame warmtevoorziening.

We hebben aangegeven dat we bij de duurzame ontwikkeling van onze gemeente zoeken naar evenwicht tussen mens, milieu en economie. Niet alleen in het hier en het nu, maar ook elders en in de toekomst. Hoe we dat concreet gaan vormgeven bespreken we in dit hoofdstuk. We gebruiken daarbij de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen van de VN en de tools die door de VNG zijn ontwikkeld om deze te gebruiken in beleid. Maar we beginnen met de ideeën van de econome Kate Raworth over de donut economie, omdat die heel mooi aansluiten op onze ambitie.

De Donut economie

De Britse econome Kate Raworth presenteerde in 2017 de 'Donut economie'⁴. De Donut economie is een pleidooi om het denken waarin wordt gestreefd naar eindeloze economische groei te stoppen en te werken aan strategieën waarmee de behoeftes van mensen kunnen worden vervuld en waarbij we tegelijkertijd binnen de ecologische grenzen van onze planeet blijven. De 'donut' wordt gebruikt als model om de 'veilige en rechtvaardige' ruimte voor ontwikkeling te beschrijven waarbij de buitenste rand van de donut als het ecologisch draagvermogen kan worden gezien.

De binnenkant van de donut beschrijft het sociale fundament van onze samenleving. Als ecologische grenzen worden overschreden worden we geconfronteerd met mondiale problemen zoals klimaatverandering, verdroging en verlies aan biodiversiteit, als aan de binnenkant van de donut het sociaal fundament wegvalt ontstaat armoede, sociale ongelijkheid en ongezondheid. De 'donut' beschrijft op mondiaal niveau een ontwikkelruimte die wordt begrensd door fysieke en sociale thema's.

Figuur 2: Donut economie, Kate Raworth

⁴ Kate Raworth, 2017. Donut Economie. In zeven stappen naar een economie voor de 21^e eeuw. Nieuw-Amsterdam.

Ook binnen onze gemeente spelen deze thema's een belangrijke rol. In onze gemeente zoeken we immers ook naar gebalanceerde doorontwikkeling, waarbij we oog hebben voor zowel het sociale fundament als de kwaliteit en het draagvermogen van onze fysieke ruimte. Daarbij vragen echter vaak andere thema's om een concrete uitwerking dan op mondiaal vlak. We doen dat door het gedachtengoed van het donut model te combineren met de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen. Hieronder lichten we eerst de Duurzame Ontwikkelingsdoelen kort toe.

De Duurzame Ontwikkelingsdoelen

Op 25 september 2015 zijn door de Verenigde Naties de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's, of wel Sustainable Development Goals) in de Mondiale Agenda Duurzame Ontwikkeling 2030 vastgesteld. Dit is een brede duurzaamheidsagenda voor alle landen, dus ook voor Nederland. Bij het werken aan de SDG's gaat het om een inspanningsverplichting en is er veel ruimte voor eigen interpretatie. Ze zijn immers op mondiaal niveau gedefinieerd en vaak niet eenduidig te kwantificeren.

Bij het concreet maken van de duurzaamheidsdoelen van onze gemeente kiezen wij ervoor om de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen voor 2030 als richtlijn te nemen. Veel van de doelen hebben raakvlakken met opgaven binnen onze gemeente en sluiten goed aan bij ons Kompas. Het gaat dan bijvoorbeeld over gelijke kansen voor iedereen, een veilige en schone leefomgeving, duurzame productie en consumptie, maatschappelijke integratie, het vergroten van de leefbaarheid etc. Dat betekent dat wij de 17 SDG vertalen naar ambities die passen bij onze gemeente, waarbij we recht blijven doen aan de oorspronkelijke intentie van de SDG's

Een belangrijk uitgangspunt is dat duurzaamheid gaat over het slim verbinden van veel onderwerpen waar we als gemeente al mee bezig zijn. Met ons duurzaamheidsbeleid bouwen we zo veel mogelijk voort op bestaand beleid. De VNG heeft de 17 duurzaamheidsdoelen verdeeld over verschillende domeinen die relevant zijn voor gemeenten en daarbij alle mogelijke taken geïnventariseerd die bijdragen aan een bepaald Duurzaam Ontwikkelingsdoel. We gebruiken deze indeling als basis.

Duurzaamheidskompas

Voor decentrale overheden zijn de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen over 4 domeinen verdeeld⁵:

Domein	SDG's
Sociaal domein	1, 3, 4, 5, 8, 10, 11
Fysiek domein	2, 6, 7, 9, 11, 12, 14, 15
(Regionale) economie, duurzame steden en dorpen, landbouw	2, 8, 9, 11
Kwaliteit van bestuur en participatie	16, 17

Voor onze gemeente stellen we een duurzaamheidskompas samen waarbij we het model van de 'Donut economie' en de 17 Duurzame Ontwikkelingsdoelen combineren. De keuzes die we maken over welke van de 17 SDG's binnen onze gemeente het meest van belang zijn en de ambities die we formuleren per SDG zijn mede afgeleid van het 'Kompas, samen komen we verder' en de inbreng van de verschillende partijen die een rol hebben gespeeld bij het tot stand komen van deze duurzaamheidsvisie. Voor de gemeente Midden-Groningen onderscheiden we een fysiek domein en een sociaaleconomisch domein waaraan verschillende SDG's zijn gekoppeld. De SDG's 16 en 17 "Kwaliteit van bestuur en participatie" beschouwen we als een belangrijke basis voor de duurzame ontwikkeling van onze gemeente en vormt daarmee het fundament van het duurzaamheidskompas.

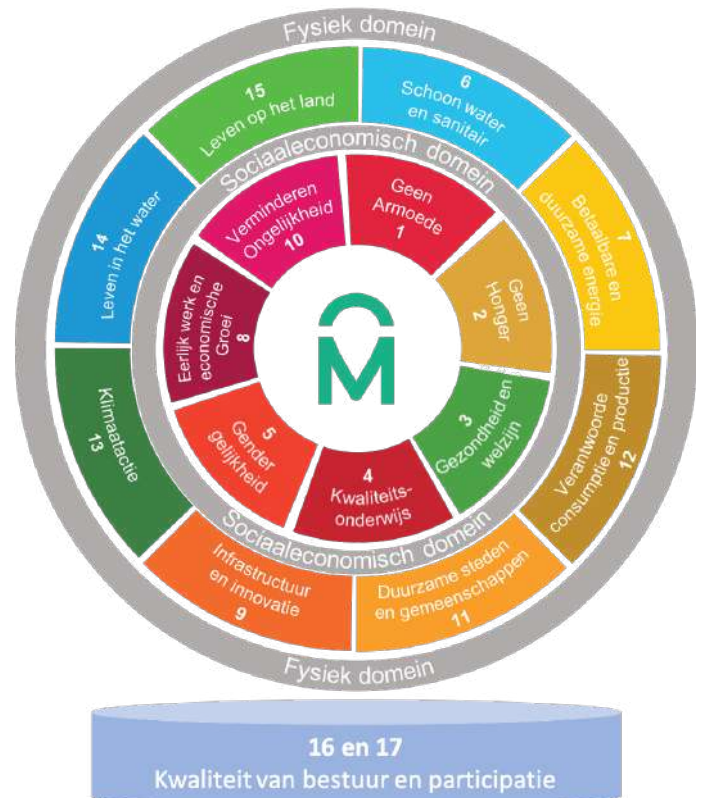
Domein	SDG's
Sociaaleconomisch domein	1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 10, 11
Fysiek domein	6, 7, 12, 13, 14, 15
Kwaliteit van bestuur en participatie	16, 17

⁵ Tweede SDG-rapportage. Nederland ontwikkelt duurzaam.

Met dit Duurzaamheidskompas wordt het integrale karakter van de duurzame ontwikkeling van onze gemeente duidelijk; mens, milieu en economie worden onderling verbonden. Voor de zes thema's in deze visie is een overzicht gegeven van de verwante SDG's en de bijbehorende gemeentelijke taken volgens de VNG. Veel van die taken voeren we al uit en dragen bij aan de duurzame doorontwikkeling van onze gemeente. Daarmee wordt duidelijk dat het sociale domein een belangrijk thema is binnen onze gemeente. We besteden hier reeds veel aandacht aan.

Hoewel we al veel doen zien we tegelijkertijd de komende jaren ook grote opgaven op onze gemeente afkomen. We zien die opgaven met name op het gebied van het versterken van de veerkracht van onze lokale samenleving, energie en klimaat, de versterking van een circulaire, biobased, regionale economie, het ontwikkelen en behouden van kwalitatief goede woonmilieus in wijken en dorpen en de samenwerking met bedrijven en sectoren die een belangrijke rol kunnen en willen spelen in de duurzame ontwikkeling van onze gemeente. We zoeken binnen deze opgaven steeds zo veel mogelijk naar mogelijkheden, waarbij inwoners, bedrijven en andere partijen kunnen verbinden met onze opgaven. We zetten in op zes belangrijke thema's, die ook weer onderling verbindingen hebben:

- Duurzame samenleving
- Duurzame energievoorziening
- Duurzaam landschap en klimaat
- Duurzaam wonen
- Duurzaam ondernemen en circulaire economie
- Duurzame gemeentelijke organisatie

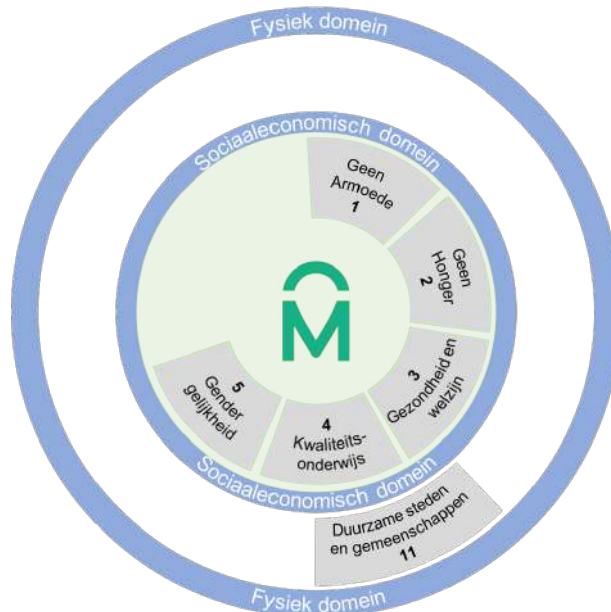
Figuur 3: Duurzaamheidskompas Midden-Groningen

De thema's bestrijken verschillende beleidsdomeinen. In deze duurzaamheidsvisie leggen we een verbinding tussen duurzaamheidsdoelen en de verschillende beleidsvelden. Ook zoeken we naar logische en zinvolle verbindingen tussen de verschillende beleidsvelden. Voor verschillende afzonderlijke beleidsvelden worden onze ambities, doelen en inzet beschreven in aparte beleidsnota's. Zo hebben we bijvoorbeeld de strategische visie Sociaal Domein Midden-Groningen opgesteld, hebben we onze plannen over wonen in een woonvisie gepresenteerd, is recentelijk het afvalwaterbeleidsplan vastgesteld, werken we aan een plan voor verduurzaming van onze eigen bedrijfsvoering en hebben we het beleidsplan van afval naar grondstof opgesteld. Deze duurzaamheidsvisie kan worden beschouwd als een 'brede paraplu' over het gehele spectrum van het gemeentelijk beleid. De relevante beleidsnota's worden per thema benoemd en een overzicht is opgenomen in bijlage 2. In de volgende paragrafen worden de zes thema's op hoofdlijnen besproken en verbonden met de SDG's. In de handreiking voor Nederlandse gemeenten 'De Global Goals in het gemeentelijk beleid'⁶ wordt een verbinding gemaakt tussen de SDG's en gemeentelijke taken. Die informatie is gebruikt om de SDG's te verbinden met gemeentelijke thema's die voor onze gemeente van belang zijn. Dit is weergegeven in de tabellen bij de bespreking van de duurzaamheidsthema's.

⁶ VNG International. De Global Goals in het gemeentelijk beleid. Een handreiking voor Nederlandse gemeenten. Gemeenten4globalgoals. Samen op weg naar een duurzame wereld.

Duurzame samenleving

Een duurzame samenleving staat aan de basis van de duurzame doorontwikkeling van onze gemeente. 'Duurzame samenleving' is geen aparte SDG maar er zijn veel doelen, met name in het sociale domein, verbonden met dit voor onze gemeente zo belangrijke thema. Dan gaat het over de maatschappelijke, sociale en culturele aspecten van duurzame ontwikkeling. Werken aan een duurzame samenleving betekent wat ons betreft aandacht voor een breed scala aan onderwerpen. Natuurlijk denken we dan aan gezondheid en welzijn van onze inwoners, goede zorg, gelijke kansen op werk, duurzame inzet van mensen en de waarde van onbetaalde arbeid. Maar het gaat ook over het beschermen van bestaanszekerheid. Inkomen speelt daarbij een belangrijke rol. Het gaat ook over het opgroeien van kinderen en (jong)volwassenen, binnen een gezin, op school en daarbuiten. Ook maatschappelijke participatie is een belangrijk thema. Dan gaat het over kunnen, mogen of willen deelnemen aan de maatschappij. Ongelijke kansen voor groepen met verschillende achtergronden en processen van uitsluiting kunnen verschillen tussen groepen versterken en leiden tot sociale scheidslijnen in onze samenleving. Wij willen dat onze samenleving toegankelijk is voor iedereen.

Figuur 4: Duurzaamheidskompas samenleving

Armoede is in onze gemeente een groot aandachtspunt. Het Kompas beschrijft het doorbreken van de vicieuze cirkel van armoede. Als gemeente zijn we ook bezorgd over de tweedeling in de samenleving. De gemeente Midden-Groningen kent een relatief grote groep laagopgeleide mensen die geen betaalde arbeid (kunnen) verrichten, gemakkelijk werkloos raken, weinig inkomen en een verhoogd risico op problematische schulden hebben. Er is onder deze groep veel onzichtbare en langdurige armoede. Ongeveer 10% van de huishoudens in Midden-Groningen leeft in armoede in 2017. Iets minder dan 40% van deze groep heeft een langdurig laag inkomen. Ook bij kinderen in onze gemeente groeit 10% op in armoede. De helft van de mensen die in de schulden zitten, is laaggeletterd⁷. Schulden vormen op hun beurt een bron van stress en leiden tot weer andere problemen. Ook gezondheidsproblemen, eenzaamheid en moeite om werk te vinden, kunnen het gevolg zijn van laaggeletterdheid. In de gemeente Midden-Groningen gaat het waarschijnlijk om zo'n 6000 mensen. Er is speciale aandacht voor kinderen die opgroeien in armoede en mensen die minder mee kunnen komen met de snel veranderende tijd waarin we leven. Denk daarbij aan het hoge tempo waarin informatisering, automatisering en nieuwe technologie onze levens beïnvloeden.

⁷ Keizer, M. (2018). Lezen ≠ Begrijpen. Onderzoek naar leesvaardigheid onder mensen met financiële problemen. RUG: Groningen

Ons doel

Wij zetten in op een 'veerkrachtige samenleving'. We gaan op zoek naar meer duurzame oplossingen, waarbij mensen zelf weer meer het heft in handen kunnen nemen. Een duurzame samenleving kent 'vele gezichten'. In onze gemeente hebben we op veel thema's binnen het sociale domein te maken met achterstanden. Die 'multi-problematiek' kan, vanwege de onderlinge verbondenheid van veel thema's, alleen in samenhang worden aangepakt. Daarbij staat steeds centraal: 'Ieder mens telt'.

Waar zetten we op in

Werken aan een duurzame samenleving vereist een jarenlange investering in het sociale domein. We hebben daarin als gemeente veel wettelijke taken. Daarnaast willen wij een extra inspanning leveren om onze samenleving veerkrachtiger te maken. Dit vraagt om meer dialoog en samenwerking tussen partijen die dit mogelijk kunnen maken. Veel armoedeproblematiek is intergenerationeel; generatie armoede waarbij groeien inwoners al decennia in een vicieuze cirkel van armoede verkeren en er niet op eigen kracht uitkomen. Een belangrijk uitgangspunt is 'Voorkomen is beter dan genezen'. We zetten fors in op preventie. In ons armoedebelief betekent dit bijvoorbeeld dat we inzetten op financiële educatie van de jeugd, van basisschool tot voortgezet onderwijs. Preventie geldt voor veel thema's in dit domein. We hebben daarom een Strategische visie sociaal domein Midden-Groningen opgesteld waarin we acht belangrijke opgaven beschrijven waar we de komende jaren mee aan de slag gaan. Wij vinden dat iedereen recht heeft op een toekomst vrij van problematische schulden en moet kunnen opgroeien buiten armoede. Financiële zelfredzaamheid van onze inwoners is daarbij een belangrijk doel. In dat kader heeft de kredietbank Midden-Groningen een beleidsplan schulddienstverlening opgesteld. Aanpak van armoede kan de gemeente niet alleen. We werken samen met maatschappelijke organisaties. Eind 2019 zal de nota Armoede Aanpak verschijnen.

Verbinding met duurzame ontwikkelingsdoelen

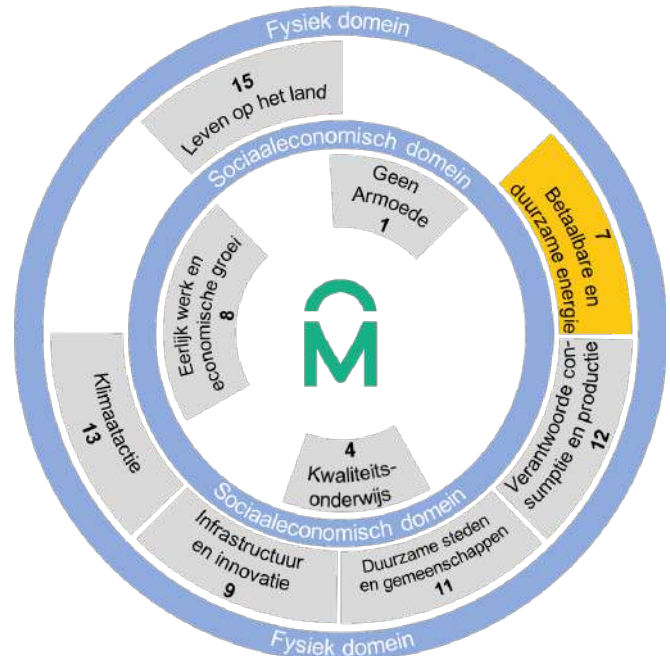
Duurzame samenleving is verbonden met andere thema's in onze gemeente. In de tabel op de volgende pagina worden de belangrijkste SDG's en thema's die voor onze gemeente van belang zijn genoemd.

SDG	Omschrijving SDG	Thema's gemeente
1	Geen armoede	• Omvang, aard en oorzaken van armoede en ongelijkheid in de gemeente in kaart brengen • Kinderarmoede bestrijden • Bijstand toekennen • Schuldpreventie • Schuldhulpverlening • Maatregelen om woon- en zorgkosten te beperken • Inzet en professionalisering sociale wijkteams • Maatregelen ter versterking zelfredzaamheid burgers • Inzetbaarheid van mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt versterken
2	Geen honger	• Aandacht voor goede voeding binnen hulpverlening • Maatschappelijk verantwoord inkopen en bevorderen duurzame productie/consumptie zodat voedselzekerheid elders in de wereld en voor toekomstige generaties niet wordt ondermijnd
3	Goede gezondheid en welzijn	• Lokale regie over en inkoop jeugdzorg, ouderenzorg en zorg voor verwarde personen • Betaalbaarheid, tijdigheid en continuïteit van de zorg • Gezonde leefstijl bevolking bevorderen • Voorzieningen voor sport, recreatie en ontmoeting • Zelfredzaamheid en zelfstandig wonen van ouderen en mensen met beperking ondersteunen • Maatregelen gericht op preventie en behandeling verslaving
4	Kwaliteitsonderwijs	• Onderwijsinfrastructuur (gebouwen), gezonde en veilige scholen • Voor- en vroegschoolse educatie • Zorgen voor passend onderwijs • Aansluiting onderwijs en arbeidsmarkt verbeteren • Aanpak laaggeletterdheid en taalachterstanden • Segregatie en ongelijke kansen tegengaan • Creëren zinvol werk • Soepele overgang 18- naar 18+ Effectief jongerenwerk • Ontwikkelingsmogelijkheden voor werknemers gemeente
5	Gendergelijkheid (Sociale gelijkheid)	• (Huiselijk) geweld tegen vrouwen en seksuele exploitatie tegengaan, zorgen voor veilige opvang • Inzet ten behoeve LHBT-emancipatie • Maatschappelijk verantwoord inkopen, rekening houdend met arbeidsomstandigheden • Segregatie in onderwijs tegengaan, schooluitval voorkomen; participatie en zelfredzaamheid van ouderen en mensen met een beperking • Tegengaan discriminatie, intimidatie en geweld tegen minderheden • Bevorderen sociale cohesie in wijken, ook via ruimtelijke planning en woonbeleid • Sport, cultuur en kunst breed toegankelijk en maken • Culturele diversiteit stimuleren, ook in de eigen organisatie • Opvang vluchtelingen • Huisvesting, integratie, onderwijs, gezondheid en participatie statushouders
11	Duurzame steden en gemeenschappen	• Aandacht voor goede voeding binnen hulpverlening

Duurzame energievoorziening

Als tussendoel voor Nederland is afgesproken om de uitstoot van CO₂ met 49% terug te brengen in 2030 ten opzichte van 1990. Het aandeel duurzame energie is 14% in 2020 en 16% in 2023. Tevens is besloten om de winning van aardgas uit het Slochterenveld vanwege de aardbevingen te stoppen, uiterlijk in 2030.

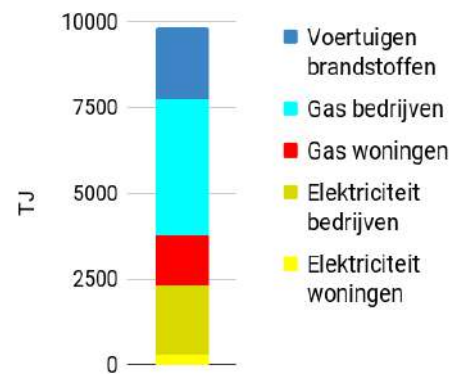
Als gemeente nemen wij een bijzondere positie in. Het was immers in onze gemeente van waaruit, na de ontdekking van het Slochteren aardgasveld in 1959, de aardgastransitie in hoog tempo werd uitgerold over de rest van Nederland en ver daarbuiten. En nu, 60 jaar later, wordt de noodzaak om te stoppen met de productie van het Slochteren gasveld sterk gevoeld in onze regio. De aardbevingsproblematiek in onze gemeente vraagt om snelle inzet van alternatieven voor aardgas. Bovendien willen wij onze bijdrage leveren aan het verduurzamen van onze energiehuishouding. Daarbij realiseren we ons dat de bijdrage van onze gemeente aan een groot vraagstuk als de energietransitie slechts beperkt kan zijn. Samenwerking met partners is noodzakelijk en dat begint op regionale schaal. We ontwikkelen samen met de andere gemeentes in de provincie Groningen, de provincie, waterschappen en maatschappelijke partners het komende jaar de RES, of wel de Regionale Energie Strategie, waarin wij aangeven hoe wij in onze regio gaan bijdragen aan de nationale 2030 doelen.

Figuur 5: Duurzaamheidskompas energievoorziening

Hoewel de capaciteit van hernieuwbare energie steeds snel toeneemt, is dit extra aanbod nu net genoeg om te voldoen aan de stijgende vraag naar energie. Energiebesparing blijft daarom zeer belangrijk. Op dit moment zitten wij als gemeente op 4% duurzame energie. Nationaal is dit percentage ongeveer 7%.

Het energiegebruik in de gemeente Midden-Groningen bedroeg 9.853 TJ (bijna 10 PJ) in 2017. Het energiegebruik is relatief hoog door de aanwezigheid van veel industrie. Bedrijven zijn verantwoordelijk voor iets meer dan 60% van de energievraag in onze gemeente. Binnen de gemeente Midden-Groningen werd in 2017 359 TJ hernieuwbare energie opgewekt. Met de huidige plannen voor windmolen- en zonneparken⁸ en het project Gorecht-Noord wordt geschat dat het aandeel hernieuwbare energie doorgroeit naar 1891 TJ. Voor elektriciteit betekent dit dat in dat geval ongeveer 67% van de elektriciteitsvraag in de gemeente duurzaam wordt opgewekt.

Figuur 6: Energievraag 2017 in TJ Midden-Groningen

⁸ Sunbrouck fase 1 in Zuidbroek is het eerste zonnepark binnen de gemeente dat energie opwekt. Er zijn nog eens zes zonneparken vergund, waarvan een deel al in aanbouw is. Het totaal oppervlak aan zonnepanelen in zonneparken stijgt daarmee naar grofweg 220 hectare met een vermogen van iets minder dan 250 MWp. De grootste geplande zonneparken zijn zonnepark Sappemeer met 103 MWp, zonnepark Duurkenakker - Muntendam met 60 MWp, zonnepark Van der Valk Zuidbroek met 42 MWp en zonnepark Hoogezand - Molenwaard met 38 MWp.

Ons doel

In 2030 willen wij de CO₂ uitstoot in onze gemeente met 55% hebben teruggebracht⁹. Daarbij zetten wij in op energiebesparing (1,5 % per jaar, klimaatakkoord), het vergroten van de duurzame energieproductie (we streven naar 25% duurzame energie geproduceerd binnen onze gemeente in 2030) en het efficiënter gebruik van fossiele bronnen (bijvoorbeeld door betere benutting van industriële restwarmte). Aanvullend stimuleren we dat zoveel mogelijk burgers en bedrijven actief betrokken zijn bij de energietransitie, via energie co-operaties en mede-eigenaarschap van duurzame energiebronnen zodat de baten van de noodzakelijke investeringen zoveel mogelijk in onze regio blijven. We streven naar een lokale participatiegraad van 50% in duurzame energieprojecten, zowel voor burgers als bedrijven.

Waar zetten we op in?

Naast duurzame elektriciteit zal onze samenleving blijven vragen om duurzame gassen, bijvoorbeeld voor onze industrie. Zoals 60 jaar geleden in onze gemeente de aardgastransitie werd geboren, zouden wij ook nu graag onze bijdrage willen leveren aan de ontwikkeling van alternatieve, duurzame gassen die goed passen bij onze regio (waterstof en groen gas). Dat willen wij samendoen met regionale partners maar ook met bedrijven binnen onze gemeente. Zo is het bedrijf Holthausen koploper op het gebied van toepassing van waterstof in transport.

De industrie en de gebouwde omgeving gebruiken een groot deel van de energie in onze gemeente. Energiebesparing binnen deze sectoren is misschien wel de belangrijkste opgave. Samen met ondernemers, woningeigenaren en woningcorporaties zullen we plannen ontwikkelen om de gestelde ambities te realiseren. Voor de gebouwde omgeving zetten we waar mogelijk in op efficiënte benutting van restwarmte voor woningen. Een eerste groot project starten we in Gorecht-Noord waar 903 woningen via een warmtenet restwarmte zullen krijgen van het bedrijf ESKA. Waar mogelijk zoeken we naar verdere uitbreiding van dit project of andere projecten die de verduurzaming van de gebouwde omgeving verder brengen.

Wat betreft duurzame energieproductie zetten we in op zon, wind (bijvoorbeeld beleid voor kleinschalige windturbines) en biomassa. De energietransitie

zal onze fysieke omgeving veranderen. De energielandschappen voor de komende decennia gaan we nu ontwikkelen. Dat vraagt aandacht voor de ruimtelijke gevolgen van de energietransitie.

Holthausen Groep is een snelgroeiend bedrijf in Hoogezand dat pioniert op het gebied van waterstofontwikkeling, door het verduurzamen en verbeteren van voertuigen en ontwikkelen van waterstof tankstations. Waterstof biedt naast schone mobiliteit ook grote kansen in het balanceren en opslaan van duurzame energie en kan daarmee een oplossing zijn voor de toename van zon- en windenergie- productie wat in sommige regio's al voor overbelasting van het elektriciteitsnet zorgt. *“Dit is de gemeente waar aardgas begon en waar het zal eindigen. Laat dit dan ook de gemeente zijn waar waterstof begint”*. René Brons, Holthausen Clean Energy Solutions

⁹ Nederland pleit in Europa voor een aanscherping van het emissiereductiedoel van 40% naar 55% in 2030. Dit doel passend bij het realiseren van de doelstelling uit Parijsakkoord om de temperatuurstijging te beperken tot 1,5 graden (PBL 2016). Luxemburg en Zweden steunen het '55% doel'. Het Europees Parlement heeft het doel geaccordeerd. De Europese Raad nog niet. Daarmee is het emissiereductiedoel van 55% in 2030 nog geen formeel Europees beleid.

Verbinding met andere Duurzame Ontwikkelingsdoelen

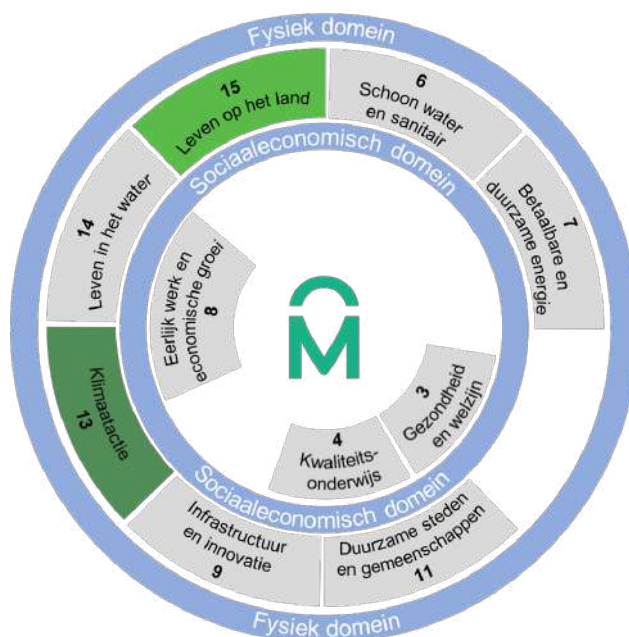
Werken aan een duurzaam energiesysteem betekent ook werken aan andere thema's die wij belangrijk vinden in onze gemeente. In ons energietransitie beleid proberen we zodanig te kiezen met de inzet van mensen en middelen dat we met die keuzes ook direct bijdragen aan het realiseren van andere doelen. Voor energie geldt dan bijvoorbeeld de verbinding met energiearmoede; wij willen voorkomen dat de energierekening een steeds grotere last voor onze burgers wordt. Ook het stimuleren van energie-innovaties en de toepassing ervan door bedrijven in onze gemeente vinden we van groot belang. Niet alleen kunnen hierdoor de energiekosten van bedrijven worden verminderd, ook hebben we innovatieve koploperbedrijven in onze gemeente die een grote bijdrage kunnen leveren aan de energietransitie. Holthausen Groep en E.A.Z. Wind en ESKA gelden daarbij als mooie voorbeelden. De verbinding met leefbaarheid vinden we ook belangrijk: ontwikkeling en vernieuwing van onze woonkernen en dorpen in samenspraak met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties zijn daarbij belangrijke onderwerpen. Ook de mogelijkheden voor burgers en bedrijven om actief deel te nemen in de energietransitie, bijvoorbeeld via energie coöperaties hoort daarbij. De energietransitie stimuleert op deze manier de sociale cohesie in onze gemeente. In onderstaande tabel zijn de belangrijkste verbindingen met het thema energie weergegeven.

SDG	Omschrijving SDG	Thema's gemeente
1	Armoedebestrijding	• Bestrijden energiearmoede • Versterking zelfredzaamheid burgers
4	Kwaliteit onderwijs	• Opleiden energieprofessionals • Gezonde en veilige scholen
8	Eerlijk werk en economische groei	• Lokale innovatieclusters versterken • Lokale arbeidsmarkt versterken • Ondersteuning MVO en energiebesparing MKB • Aantrekkelijk vestigingsklimaat
9	Industrie, innovatie en infrastructuur	• Sturen op duurzaam beheer bedrijventerreinen • Stimuleren sluiten kringlopen en benutten restwarmte. • Verduurzamen eigen wagenpark • Stimuleren infrastructuur duurzaam transport
11	Duurzame steden en gemeenschappen	• Vernieuwing dorpen in samenspraak met burgers, bedrijven en maatschappelijke partners • Vergroening, samen met bewoners • Afvalbeheer koppelen aan energiebeleid
12	Verantwoorde consumptie	• Eigen bedrijfsvoering en gebouwenbeheer verduurzamen. • Toepassen en handhaven duurzaamheidseisen nieuwbouw en renovatie • Duurzaamheid opnemen in prestatieafspraken met woningcorporaties
13	Klimaatactie	• Terugdringen uitstoot broeikasgassen via voorlichting, voorbeelden, handhaving/voorschriften, subsidies etc.
15	Leven op het land	• Ruimtelijke inpassing duurzame energie technologie in samenspraak met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties

Duurzaam landschap en klimaat

Het omringende landschap is belangrijk. De ruimte kent veel verschillende gebruiksfuncties: wonen, werken, recreëren, landbouw, natuur, overall is ruimte voor nodig. Ook voor het behoud en versterken van de biodiversiteit is diversiteit in het landschap van groot belang. Soms versterken die verschillende functies elkaar maar er is ook sprake van concurrerende ruimteclaims voor verschillende functies. Wij streven een ruimtelijk beleid na waarbij de claims op de ruimte vanuit de verschillende functies zoveel mogelijk worden verbonden. We werken aan een goede woon- en leefomgeving door de kwaliteit van de openbare ruimte een plaats te geven in ons woonbeleid. We proberen landbouw en natuurbehoud te verbinden door ons hard te maken voor natuur-inclusieve landbouw waarbij meer balans wordt gezocht tussen economisch rendabele landbouw en natuurbehoud en –verbetering.

Figuur 7: Duurzaamheidskompas landschap en klimaat

Naast het zoeken van een goede balans tussen de groeiende claims op de beschikbare ruimte krijgen we te maken met de gevolgen van een veranderend klimaat. We zullen te maken krijgen met meer extremen in het weer (intensiever en heftiger). Dit is onomkeerbaar en vraagt daarom om aanpassing aan de veranderende omstandigheden. Klimaat adaptief beleid noemen we dat. De effecten van klimaatverandering zijn zeer verschillend en brengen steeds meer kosten met zich mee. Bekende voorbeelden zijn de schades als gevolg van extreme wateroverlast, minder bekend zijn de stijgende zorgkosten die ontstaan door gezondheidsproblematiek die het gevolg is van het veranderende klimaat (bijvoorbeeld door hittestress bij kwetsbare groepen of de introductie van nieuwe infectieziekten). Klimaatverandering heeft ook effecten op onze landbouw, biodiversiteit en de openbare ruimte. Klimaat adaptief beleid vraagt allereerst om meer kennis en inzicht in de verschillende effecten van klimaatverandering¹⁰.

Daarnaast is een integrale aanpak nodig waarin we samen met partners binnen en buiten onze gemeente aan de slag gaan. Klimaat effecten stoppen niet bij de gemeentegrenzen. Gevolgen van en maatregelen tegen verdroging of wateroverlast kunnen elders effect hebben. Klimaatverandering is dus een grensoverschrijdend probleem. Wij willen daarom de krachten bundelen en samen met partijen in de provincie Groningen gaan werken aan een Klimaatadaptatie agenda waarin we samen met bewoners, bedrijven en maatschappelijke partners werken aan een klimaatbestendige regio. Deze samenwerking kent reeds zijn beslag binnen het recent opgestelde afvalwaterbeleidsplan, waarin onder meer aandacht is voor het klimaatadaptatie vraagstuk. Dit kan bijvoorbeeld met de partijen die dit jaar gezamenlijk werken aan de Regionale Energie Strategie (RES). Dit past goed bij het doel van het Deltaplan Ruimtelijke Adaptatie (2017)¹¹ dat overheden in 2020 op basis van een adaptatiestrategie een uitvoerings- en investeringsagenda hebben opgesteld voor de regio.

Het open karakter van het landschap van Midden-Groningen maakt dat aangebrachte structuren vaak goed zichtbaar zijn in het landschap. Hernieuwbare energie (zon, wind, biomassa) heeft een grotere ruimte vraag dan fossiele energiebronnen. De inpassing van hernieuwbare energie in ons landschap zal daarom onze aandacht vragen.

¹⁰ Sinds 2018 is het *Global Centre of Excellence on Climate Adaptation* gehuisvest in Groningen en Rotterdam. Dit internationale VN-instituut stelt jaarlijks een mondiale klimaatadaptatie agenda op. <https://climateinitiatievenoordnederland.nl/nl/>

¹¹ <https://ruimtelijkeadaptatie.nl>

Negatieve gevolgen van klimaatverandering wordt in toenemende mate ervaren. De zomer van 2018 was een duidelijk voorbeeld hiervan. Door lange aanhoudende droogte en warmte ontstond schade aan gebouwen en infrastructuur. Bossen werden dor en droog, waarmee ook het risico op bos- en bermbranden zeer groot werd. Sommige gewassen konden de droogte niet aan waardoor oogsten mislukten. Klimaatverandering zorgt nu al voor merkbare gevolgen, ook in de gemeente Midden-Groningen. Om de negatieve impact hiervan zo veel mogelijk te minimaliseren zullen we mensen en middelen moeten inzetten om de juiste maatregelen te bepalen en uit te voeren.

Ons Doel

We zoeken naar een zo goed mogelijke balans tussen de ruimtelijke claims voor de verschillende gebruiksfuncties. Hernieuwbare bronnen worden goed ingepast in het landschap en we nemen maatregelen om de dalende biodiversiteit tegen te gaan. Daarnaast zetten wij in op de bewustwording bij onze burgers en bedrijven over de mogelijk gevolgen van klimaatverandering op het leef- en woonklimaat. We willen ongewenste situaties als verdroging en wateroverlast voorkomen en bereiden ons voor op een toenemende klimaatverandering.

Waar zetten we op in?

Het verbinden van ruimtelijke claims voor verschillende gebruiksfuncties en klimaatadaptatie wordt onderdeel van ons ruimtelijk beleid. In stedenbouwkundige plannen wordt expliciet aandacht besteed aan klimaatadaptatie. Samen met partners in de regio ontwikkelen we een klimaatadaptatie agenda voor een klimaatbestendige regio. We zullen de effecten van klimaatverandering binnen onze gemeente inventariseren. Samen met partners in de regio zullen we kennis ontwikkelen en delen en om inzicht te krijgen in de wijze waarop klimaatadaptatie een plaats kan krijgen in ons beleid als ook in de investeringen die daarmee zijn gemoeid. Onderwerpen hierbij zijn: natuur inclusieve landbouw en infrastructuur, vergroening van de openbare ruimte en groendaken.

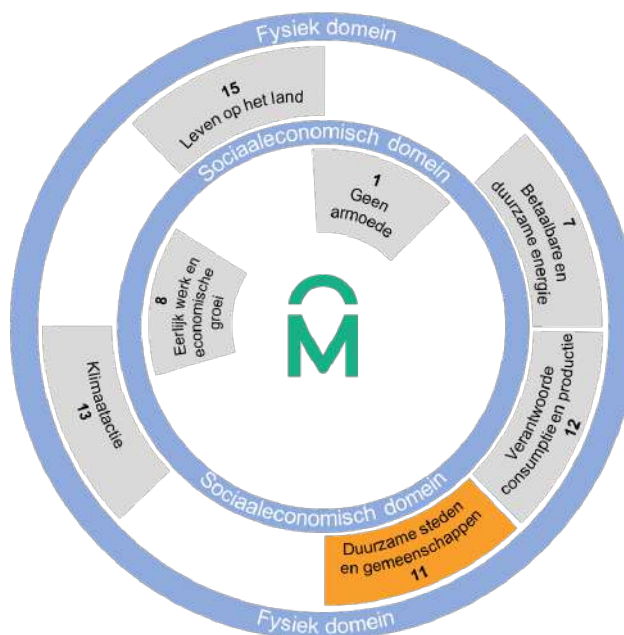
Verbinding met andere Duurzame Ontwikkelingsdoelen

Duurzaam landschap en klimaat is verbonden met andere thema's in onze gemeente. In de tabel worden de belangrijkste SDG's en thema's die voor onze gemeente van belang zijn genoemd.

SDG	Omschrijving SDG	Thema's gemeente
3	Goede gezondheid en welzijn	- Gezondheidsproblematiek klimaatverandering voor kwetsbare groepen - Healthy Ageing
4	Kwaliteit onderwijs	Bewustwording en educatie duurzame ontwikkeling
6	Schoon water en sanitair	- Inzameling en verwerking hemelwater - Beheer grondwaterstanden
7	Betaalbare en duurzame energie	Ruimtelijk potentieel voor duurzame energie bewaken
8	Eerlijk werk en economische groei	- Toerisme en recreatie versterken - Aandacht voor verandering landbouwproductiviteit - Strategie circulaire economie ontwikkelen
9	Industrie, innovatie en infrastructuur	Bescherming infrastructuur
11	Duurzame steden en gemeenschappen	- In stand houden en versterken leefklimaat - Vergroening, samen met bewoners
14	Leven in het water	Rioolbeheer
13	Klimaatactie	Terugdringen uitstoot broeikasgassen via voorlichting, voorbeelden, handhaving/voorschriften, subsidies etc.
15	Leven op het land	Ruimtelijke inpassing duurzame energie technologie in samenspraak met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties

Duurzaam wonen

In de woonvisie presenteren we de plannen en het woonbeleid in onze gemeente. Daarin geven we aan dat wonen over meer gaat dan alleen woningen. De woonomgeving, sociale omgeving, zorg, levensloopbestendig wonen en duurzaamheid zijn met elkaar verbonden thema's. De duurzaamheidsopgave ligt met name in de bestaande gebouwde omgeving omdat de aantallen nieuw te bouwen woningen beperkt zijn ten opzichte van de bestaande voorraad. Daarbij speelt het terugdringen en het verduurzamen van het energiegebruik een belangrijke rol. Daarnaast speelt in het aardbevingsgebied de herstel en versterkingsopgave voor gebouwen. In combinatie met de krimpsituatie in met name het oostelijk deel van onze gemeente ligt hier een grote opgave die we zo veel mogelijk proberen te combineren met het terugdringen en verduurzamen van het energiegebruik.

Figuur 8: Duurzaamheidskompas wonen

De warmtetransitie in de gebouwde omgeving zien wij als een grote opgave. Dit is een gezamenlijke opgave voor gemeente, corporaties en particuliere woningeigenaren. In 2021 moeten warmteplannen voor wijken zijn opgesteld. Woningeigenaren willen wij stimuleren om stappen te zetten in de verduurzaming van hun woning. Veel eigenaren investeren relatief weinig in verduurzaming. Juist in wijken met een relatief goedkope voorraad leidt dit tot hogere energielasten. Wij willen huiseigenaren helpen met het verduurzamen zodat de waarde van de woning behouden blijft, het comfort stijgt, en de energielasten niet verder stijgen. In wijken met koopwoningen en corporatiebezit vraagt dit om een gebiedsgerichte aanpak waarbij zowel huurders als woningeigenaren betrokken zijn. Op deze manier bereiden wij ons voor op de ontwikkeling van aardgasvrije wijken en dorpen. In dorpen zien wij bereidheid om te verduurzamen. Koplopers willen wij daarbij graag ondersteunen.

Ons doel

Duurzaam wonen vraagt om een gebiedsgerichte aanpak waarbij de woonomgeving en de sociale aspecten van wonen een belangrijk onderdeel van uitmaken. Wij zetten in op een integrale benadering (zie woonvisie). Wij bereiden ons voor op aardgasvrij wonen. De warmtetransitie staat daarbij centraal. Ons streven is dat alle nieuwbouwwoningen energieneutraal worden gebouwd. In 2021 hebben wij voor alle wijken en dorpen een warmteplan opgesteld. Op basis daarvan maken wij samen met de wijken (woningeigenaren, corporaties) plannen om de woningvoorraad te verduurzamen. Wij streven ernaar dat in 2030 is het aardgasverbruik in woningen met minimaal 50% is afgenomen.

Waar zetten we op in?

De hoofdlijnen van onze inzet staat in de woonvisie. Samen met partners willen we coalities vormen voor een gebiedsgerichte aanpak. Onze focus zal liggen op het aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving. Daarvoor maken we concrete afspraken met de woningcorporaties als onderdeel van de prestatieafspraken. De komende twee jaar zullen we voor onze wijken en dorpen warmteplannen opstellen in het kader van de transitievisie warmte die elke gemeente uiterlijk 2021 moet hebben opgesteld. Concreet gaan we de komende jaren in Gorecht-Noord aan de slag met de ontwikkeling van een warmtenet en onderzoeken we de mogelijkheden om dit verder uit te breiden. Speciale aandacht zal er zijn voor de ondersteuning van woningeigenaren die hun woning willen verduurzamen. De instrumenten die we daarvoor inzetten staan vermeld in de woonvisie. Speciale aandacht zal er daarbij zijn voor onderzoek en experimenten naar nieuwe financieringsregelingen.

We waarderen de initiatieven die we zien in dorpen om gezamenlijk aan de slag te gaan met de verduurzaming van de woningen en de energievoorziening zoals in Steendam, Noordbroek en Zuidbroek. Samen met de dorpen verkennen we hoe we deze en nieuwe initiatieven kunnen ondersteunen.

ESKA B.V. gevestigd in Hoogezand en Sappemeer uitgegroeid tot een wereldspeler in de productie van massief karton en is al lange tijd bezig met het verduurzamen van de productieprocessen. Het maken van papier is een energie-intensief proces, waarbij veel warmte vrijkomt. Enkele jaren geleden sloten diverse partijen in Hoogezand een intentieovereenkomst voor een warmteplan om meer dan 1300 huizen in Hoogezand te voorzien van een warmtenet op basis van restwarmte van de fabriek van ESKA. Het bedrijf ziet nog veel mogelijkheden om niet alleen de fabriek te verduurzamen, maar ook de omgeving. *“Door lokaal ingezameld oud papier te gebruiken is er minder transport nodig en kunnen bewoners worden warm gehouden met de verwerking van hun eigen oud papier”.* Bert Bodewes, ESKA B.V.

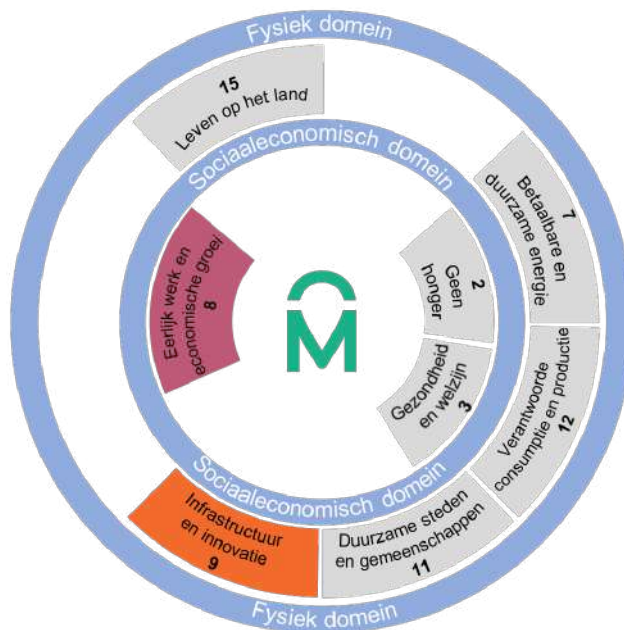
Verbinding met andere Duurzame Ontwikkelingsdoelen

Duurzaam wonen is verbonden met andere thema's in onze gemeente. In de tabel worden de belangrijkste SDG's en thema's die voor onze gemeente van belang zijn genoemd.

SDG	Omschrijving SDG	Thema's gemeente
1	Geen armoede	• Voorkomen van energiearmoede.
7	Betaalbare en duurzame energie	• Met stakeholders in kaart brengen en gebruiken van het lokale en regionale (ruimtelijke) potentieel voor opwekking van hernieuwbare energie; opbrengsten herinvesteren in regio; integrale en regionale aanpak • Met burgers, bedrijven, woningcorporaties e.a. verduurzamen bebouwde omgeving; duurzaam ontwerp en beheer van het eigen en maatschappelijk vastgoed • Stimuleren/afspraken over energiebesparing/isolatie en duurzame energie in particuliere en sociale (huur)woningen
8	Eerlijk werk en economische groei	• Lokale arbeidsmarkt versterken, begeleiding naar werk
11	Duurzame steden en gemeenschappen	• (Stedelijke) vernieuwing in samenspel met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties; (binnen)stad en dorpskernen leefbaar en toegankelijk houden o.a. door functievermenging, passende huisvesting voor iedereen, leefbaar platteland, sociale cohesie
12	Verantwoorde consumptie	• Toepassen en handhaven van duurzaamheidseisen bij nieuwbouw en renovatie
13	Klimaatactie	• Klimaat-robuste ruimtelijke ordening, maatregelen om wateroverlast, droogte en hittestress tegen te gaan
15	Leven op het land	• Toetsing (bouw)plannen op schadelijke milieueffecten, compensatie verloren gegane natuur

Duurzaam ondernemen en circulaire economie

Wij vinden het belangrijk dat bedrijven inzetten op verduurzaming en circulariteit. Dat geldt ook voor de agrarische sector. Bij veel bedrijven is er bereidheid om hieraan te werken en zien we mooie voorbeelden. Verduurzamen en circulariteit is tegelijkertijd niet hun kerntaak. Wij willen onze bedrijven daarom graag faciliteren. Dat is ook nodig want wij willen bijdragen aan de missies voor het topsectoren beleid die 8 ministeries hebben gesteld om de economie te versterken binnen de thema's 'energietransitie en duurzaamheid' en 'landbouw, water en voedsel'¹². Dit zijn doelen voor de lange termijn maar deze vragen wel om aandacht omdat de vereiste veranderingen veel tijd zullen vragen. De rijksoverheid streeft naar een duurzaam gedreven, volledig circulaire economie in 2050. Voor 2030 is de doelstelling halvering van het grondstoffengebruik.

Figuur 9: Duurzaamheidskompas ondernemen en circulaire economie

Onze industrie is belangrijk voor de regio. Wij vinden het belangrijk samen met de industrie aan plannen te werken waarmee bijgedragen kan worden aan deze doelen. Ook de landbouwsector is relatief gezien een grote sector in Midden-Groningen. De landbouwsector produceert nu voornamelijk voedsel voor mens en dier. Echter, naast deze rol kan de landbouw ook leverancier worden van hernieuwbare grondstoffen voor bijvoorbeeld de productie van groene chemicaliën, kunststoffen en (veevoeder)eiwit. Het gaat hierbij voornamelijk om de valorisatie van reststromen (bijvoorbeeld mest). Er ontstaat dus geen concurrentie tussen het produceren van voedsel en biomassa, maar er ontstaan wel nieuwe verdienmodellen voor agrariërs.

Wij zien het belang samen op te trekken met onze landbouwsector. Op dit moment werken we bijvoorbeeld mee aan het programma 'DuurSaam Glashelder', waarin gestreefd wordt naar het terugdringen van emissies en nutriënten in de restwaterstromen van de glastuinbouw¹³.

Ons doel

In 2030 willen wij de uitstoot van CO₂ van de bedrijven in onze gemeente met 50% hebben teruggebracht (het nationale CO₂ emissiereductiedoel is 49% in 2030). Daarbij zetten wij in op een gemiddelde energiebesparing van 1,5% per jaar en het vergroten van het duurzame energiegebruik bij bedrijven (25% in 2030). Tevens zetten we in op efficiënter gebruik van fossiele bronnen door betere benutting van industriële restwarmte. Onze detailhandel speelt een belangrijke rol bij het leefbaar houden van onze (dorps)centra. Samen met de ondernemers werken we aan plannen om deze doelen te realiseren.

Het doel is om kringlopen in de landbouw zoveel mogelijk sluiten. Daarbij is het streven in 2030 het gebruik van grondstoffen en hulpstoffen in de land- en tuinbouw substantieel te hebben verminderd en waarbij de waarde van eind- en restproducten zo min mogelijk verloren gaat. In onze gemeente produceren en consumeren we gezond, veilig en duurzaam voedsel tegen een eerlijke prijs. Als gemeente pakken wij waar mogelijk een rol om deze doelen te bereiken.

¹² <https://www.duurzaam-ondernemen.nl/kabinet-stelt-25-missies-vast-voor-het-topsectoren-en-innovatiebeleid/>

¹³ <https://www.glastuinbouwnederland.nl/water/duurzaamglashelder/>

Waar zetten we op in?

Als gemeente hebben we verschillende rollen. Bepaalde bedrijven zijn wettelijk verplicht om energiebesparingsmaatregelen te nemen die binnen 5 jaar terug te verdienen zijn (Activiteitenbesluit art. 2.15). Daarbij hoort een handhavende rol van de gemeente. Echter, wij willen de opgaven voor het bedrijfsleven en de publieke opgaven graag met elkaar verbinden. Dat begint niet met handhaven maar met het gezamenlijk vaststellen en realiseren van doelen die zowel passen bij de wettelijke afspraken als bij de mogelijkheden van de bedrijven. Wij menen dat door samenwerking praktische oplossingen kunnen worden gevonden waarmee we verder kunnen komen dan nu wettelijk vastgesteld. We kiezen daarom voor het maken van afspraken met het bedrijfsleven en zoeken daarbij naar projecten om onze bedrijven daarin te faciliteren. Dit is te meer nodig omdat wij verwachten dat in het klimaatakkoord taken worden vastgesteld die ook van ons bedrijfsleven extra actie zal vragen. We hebben daarom bijvoorbeeld al het project energiebesparing bij bedrijven gestart.

Kringlooplandbouw (inclusief de glastuinbouw) wordt een steeds belangrijker thema, ook in onze gemeente. We zien bij consumenten de vraag naar gezond, duurzaam en lokaal geproduceerd voedsel groeien. Daarnaast zien we bij een groeiend aantal boeren innovaties in de richting van landbouwproductie, waarbij kringlopen worden gesloten en lokale en regionale markten worden bediend. De Gebiedscoöperatie Zuidoost Groningen en de Innovatiewerkplaats zijn mooie voorbeelden waardoor we ons graag laten inspireren. We nemen daarom het initiatief om met betrokken partijen een start te maken met het stimuleren van kringlooplandbouw in onze gemeente. Hiertoe zal een startdocument worden opgesteld met daarin een concrete werkagenda voor deze collegeperiode.

Verbinding met andere Duurzame Ontwikkelingsdoelen

Duurzaam ondernemen en circulariteit is verbonden met andere thema's in onze gemeente. In de tabel op de volgende pagina worden de belangrijkste SDG's en thema's die voor onze gemeente van belang zijn genoemd.

E.A.Z. Wind gevestigd in Hoogezand maakt kleine windmolens met houten wieken. De windmolens zijn op steeds meer plekken te zien in het Groningse landschap. Het bedrijf is een echte pionier in hernieuwbare energie en groeit snel. E.A.Z. Wind is van plan in Hoogezand te blijven en heeft uitbreidingsplannen om binnenkort nog meer windmolens te kunnen bouwen. De vraag naar vakmensen neemt daarmee ook toe. Het gaat hierbij vooral om ambachtelijk werk, zoals hout- en staalbewerking en sluit daarmee goed aan op het arbeidsaanbod van Midden-Groningen.

SDG	Omschrijving SDG	Thema's gemeente
2	Geen honger	Maatschappelijk verantwoord inkopen en bevorderen duurzame productie/consumptie zodat voedselzekerheid elders in de wereld en voor toekomstige generaties niet wordt ondermijnd.
3	Goede gezondheid en welzijn	- Gezonde leefstijl bevolking bevorderen - Terugdringen emissies veehouderij
7	Betaalbare en duurzame energie	- Met stakeholders in kaart brengen en gebruiken van het lokale en regionale (ruimtelijke) potentieel voor opwekking van hernieuwbare energie; opbrengsten herinvesteren in regio; integrale en regionale aanpak - Bij inkoop en aanbesteding sturen op energiezuinigheid en vermijden negatieve effecten elders (eg biomassa; grondstoffen)
8	Eerlijk werk en economische groei	- Toerisme en recreatie versterken - Aandacht voor verandering landbouwproductiviteit - Strategie circulaire economie ontwikkelen
9	Industrie, innovatie en infrastructuur	Bescherming infrastructuur
11	Duurzame steden en gemeenschappen	- In stand houden en versterken leefklimaat - Leefbaar platteland
12	Verantwoorde consumptie	- Stimulering circulaire en biobased economy, duurzame businessmodellen; samen met stakeholders lokale/regionale strategie uitwerken - Eigen bedrijfsvoering en gemeentelijk vastgoed verduurzamen; stadsafval hergebruiken als brandstof - Duurzaam/circulair inkopen, ook internationaal; bijscholing inkoopafdeling op duurzaamheid - Tegengaan (voedsel)verspilling - Afvalinzameling en scheiding, hergebruik, terugdringen restafval, aanpak zwerfvuil - Handhaving en voorlichting, gedragsverandering stimuleren.
15	Leven op het land	- Ruimtelijke inpassing duurzame energie technologie in samenspraak met burgers, bedrijven en maatschappelijke organisaties - Inrichting landelijk gebied, natuurbehoud, lokale flora en fauna versterken - Handhaving lucht-, water-, bodemkwaliteit, bescherming biodiversiteit - Toetsing (bouw)plannen op schadelijke milieueffecten, compensatie verloren gegane natuur

Duurzame gemeentelijke organisatie

Met de duurzaamheidsvisie zetten we een eerste grote stap richting een duurzaam Midden-Groningen en kunnen we de komende jaren concreet invulling geven aan diverse thema's in onze gemeente. Echter in dit verband geldt ook: 'goed voorbeeld doet volgen'. Daarom willen we ook aan de slag met het verduurzamen van onze eigen gemeentelijke organisatie. Naast de duurzaamheidsvisie wordt in 2019 gewerkt aan een plan van aanpak voor verduurzaming van de gemeentelijke bedrijfsvoering. De impact van gemeenten is groot. Zo bezitten gemeenten het meeste vastgoed in Nederland en beheren ze een groot deel van het zakelijke wagenpark in Nederland. Dit doen we niet alleen door het stellen van eisen en criteria richting leveranciers en partners, maar door ook stimulering en samenwerking.

Ons doel

Als gemeentelijke organisatie nemen wij onze verantwoordelijkheid in het tegengaan van onze eigen impact op het milieu. We streven (er) naar:

- Een volledig duurzame en aardgasvrije vastgoedportefeuille in 2035
- Een duurzaam wagenpark in 2030
- Vermindering van het bedrijfsafval en meer recycling
- Maximaal maatschappelijk verantwoord inkopen
- Een Fairtrade gemeente worden

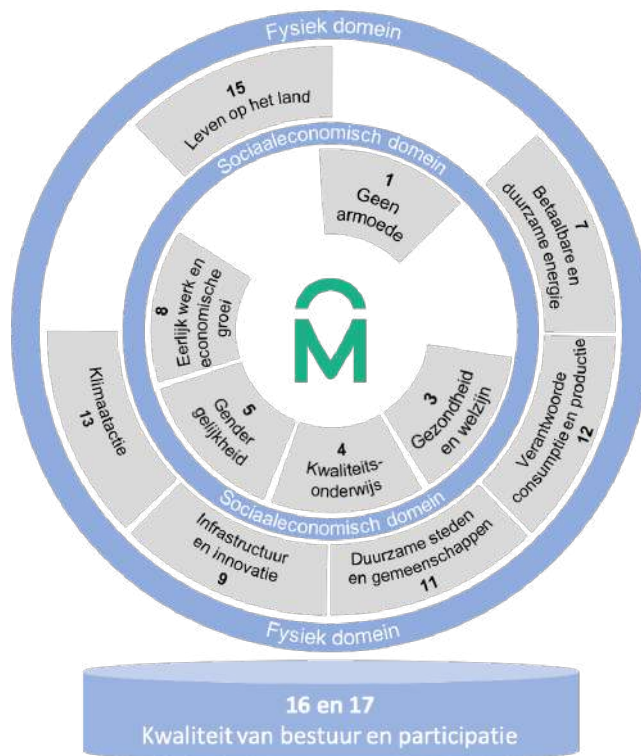
Deze doelen gaan we de komende tijd verder uitwerken.

Waar zetten we op in?

Organisatie in ontwikkeling:

Verandering van de organisatie is nodig om tot een integrale en organisatie-brede werkwijze te komen om duurzame ontwikkeling een vast onderdeel te laten zijn van ons handelen binnen en buiten de organisatie. We zoeken naar mogelijkheden om duurzaamheid te borgen in onze organisatie, werkprocessen en menselijk kapitaal. Met de toepassing van de Sustainable Development Goals (SDG's), zoals beschreven in de duurzaamheidsvisie Midden-Groningen, bieden we het raamwerk dat nodig is om duurzaamheid organisatie-breed op de kaart te zetten en inzichtelijk

te maken. Het betrekken van onze medewerkers is daarbij van groot belang. Dit doen we onder andere

Figuur 10: Duurzaamheidskompas gemeentelijke organisatie

door onze prestaties te meten en te communiceren over de voortgang. Daarnaast willen we het kennisniveau en bewustzijn ten aanzien van duurzame ontwikkeling onder medewerkers vergroten door kennisuitwisseling en training.

Vastgoed

Er liggen grote opgaven voor de verduurzaming van ons vastgoed, die gedeeltelijk ook wettelijk verplicht zijn. De aanpak van deze opgaven wordt al voorbereid door de ontwikkeling van een accommodatiebeleid, energiemonitoring en het DMJOP (duurzaam meer jaren onderhoudsplan). Belangrijk hierbij is het in kaart brengen van de conditie van gebouwen en de plannen voor het gebruik ervan. Daarmee kan

op strategische wijze worden bepaald hoe en waar we willen verduurzamen.

De afgelopen jaren is steeds meer wetgeving gekomen om gebouwde omgevingen te stimuleren tot het nemen van energie beperkende maatregelen. De verwachting is dat de komende jaren de wetgeving verder zal worden aangescherpt. Tevens zal er meer nadruk op handhaving komen te liggen.

Veel gebouwen uit de gemeentelijke vastgoedportefeuille vallen onder de geldende wetgeving, waaronder:

- Activiteitenbesluit (bij grootverbruikers verplicht uitvoeren van energie beperkende maatregelen die zich binnen 5 jaar terugverdienen)
- Kantoren voor 2023 verplicht energielabel C.

Mobiliteit

Met ons wagenpark en het woon-werkverkeer veroorzaken we veel uitstoot van CO₂. In totaal ongeveer 1600 ton CO₂ per jaar. Door het investeren in nieuwe technieken in mobiliteit, zoals groengas en elektrisch vervoer, verlagen we geleidelijk de emissies van ons wagenpark. Met als doel een volledig emissievrij wagenpark in 2030. We zetten in op monitoring van ons wagenpark en van het woon-werkverkeer om de prestaties van onze inspanningen te kunnen meten en inzichtelijk te maken voor onze medewerkers en inwoners.

Bedrijfsafval

We veroorzaken als organisatie veel bedrijfsafval. Onlangs is door de gemeente Midden-Groningen al een grote stap gezet in de verduurzaming van onze omgang met afval door het opstellen van het beleidsplan 'van afval naar grondstof'. Hierin wordt expliciet invulling gegeven aan verduurzaming van ons afvalstelsel, waaronder afvalscheiding en opnieuw benutten van grondstoffen. Als gemeentelijke organisatie willen we ons bedrijfsafval op een zo duurzaam mogelijke manier verwerken en daarmee een voorbeeld zijn voor onze inwoners. Dat begint met het beter bekend maken van de organisatie met het belang van het verminderen van afval en een duurzame verwerking ervan. Vervolgens laten we ook naar buiten zien op welke wijze Midden-Groningen de interne afvalstromen de komende jaren gaat verduurzamen, om zo bedrijven en inwoners te inspireren en motiveren om in actie te komen.

In 2019 wordt gestart met het opstellen van een richtlijn waarmee we op gestructureerde wijze de interne afvalstromen duurzamer inrichten. Het veroorzaken van afval zal niet volledig voorkomen kunnen worden en hergebruik is niet altijd mogelijk. Daarom gaan we continu op zoek naar manieren om zo goed mogelijk gebruik te maken van de overgebleven reststromen. Door dit in samenwerking met andere partijen te doen geven we concreet invulling aan de lokale circulaire economie.

Inkoop

Als gemeente kopen we veel in. Met dit inkoopbudget hebben we veel regionale inkoopkracht. Deze inkoopkracht willen we gericht inzetten om (markt)partijen uit te dagen ons slimme, eerlijke en vernieuwende oplossingen te bieden die bijdragen aan een duurzame gemeente en duurzame eigen bedrijfsvoering. Bij het huidige inkopen wordt duurzaamheid ad hoc meegenomen in de selectie van leveranciers bij het inkopen van werken, goederen en/of diensten. Door invulling te geven aan 'duurzaam inkopen' maken we de duurzaamheidsaspecten in alle inkoopprocessen bewust en expliciet, en wordt de aandacht hiervoor structureel. Het doel is een significante bijdrage te leveren aan het realiseren van onze economische-, sociale- en milieudoelstellingen en de maatschappij als geheel. Bij het invulling geven aan het beleid maken we afwegingen op het gebied van social return, milieuvriendelijk inkopen, MKB-vriendelijk inkopen, biobased inkopen, circulair inkopen, en innovatiegericht inkopen. We leggen onze intentie en koers vast door het ondertekenen van het 'Manifest Duurzaam Inkopen'. We integreren duurzaamheid in onze inkoopprocedures en (juridische) documenten en borgen randvoorwaardelijke aspecten in het inkoopbeleid.

Fairtrade gemeente

We gaan aan de slag om een Fairtrade gemeente te worden. Daarnaast gaan we bewust om gaan met voedsel; we streven ernaar gezond, eerlijk en lokaal geproduceerd eten en drinken te serveren bij bijeenkomsten. Voedselverspilling willen we zoveel mogelijk voorkomen.

Verbinding met andere Duurzame Ontwikkelingsdoelen

De verduurzaming van onze gemeentelijke organisatie raakt verschillende SDG's en thema's. In de tabel worden de belangrijkste SDG's en thema's genoemd.

SDG	Omschrijving SDG	Thema's gemeente
4	Kwaliteitsonderwijs	• Ontwikkelingsmogelijkheden voor werknemers gemeente • Educatie voor duurzame ontwikkeling
5	Gender gelijkheid	• Als werkgever: gelijke betaling voor mannen en vrouwen • Opties voor parttime werk • Zorgen voor evenredige vertegenwoordiging van vrouwen in leidinggevende functies • Maatschappelijk verantwoord inkopen, rekening houdend met arbeidsomstandigheden
7	Betaalbare en duurzame energie	• Met burgers, bedrijven, woningcorporaties e.a. verduurzamen bebouwde omgeving; duurzaam ontwerp en beheer van het eigen en maatschappelijk vastgoed • Bij inkoop en aanbesteding sturen op energiezuinigheid en vermijden negatieve effecten elders (eg biomassa; grondstoffen)
8	Eerlijk werk en economische groei	• Als werkgever goede en gezonde arbeidsomstandigheden bevorderen en inzetten op diversiteit • Zelf maatschappelijk verantwoord inkopen en bij lokale bedrijven MVO stimuleren
9, 11	Duurzame industrie, innovatie en infrastructuur & Duurzame steden en gemeenschappen	• Eigen wagenpark verduurzamen en prestatieafspraken met leveranciers
12	Verantwoorde productie en consumptie	• Eigen bedrijfsvoering en gemeentelijk vastgoed verduurzamen; afval hergebruiken • Duurzaam/circulair inkopen, ook internationaal; bijscholing inkoopafdeling op duurzaamheid • Eigen afvalproductie gemeenten terugdringen
13	Klimaatactie	• Scholing personeel voor klimaat gerelateerde planning en beheer
15	Leven op het land	• Duurzame inkoop, minimaal volgens de wettelijke norm
16	Vrede, veiligheid en sterke publieke diensten	• Publieke verantwoording begroting, monitoring maatschappelijke impact
17	Partnerschap om doelstellingen te bereiken	• Samenwerking binnen en tussen gemeentelijke afdelingen, bijvoorbeeld duurzaamheid en inkoop

Bijlage 1: Contouren van een uitvoeringsprogramma 2019 - 2020

Inleiding

Met de duurzaamheidsvisie hebben we onze langere termijn ambities neergezet. Bij de verdere ontwikkeling van onze gemeente staat het streven naar evenwicht tussen mens, milieu en economie centraal. Waarden die daarmee samenhangen vinden we terug in het Kompas 'Samen kom je verder'. We hebben dat uitgewerkt in de 6 thema's die we in hoofdstuk 3 presenteerden. Deze langere termijnvisie dient vervolgens te worden vertaald in concrete activiteiten voor de korte termijn. Immers, we zullen concreet aan de slag moeten om onze ambities te realiseren. Op veel fronten zijn we al bezig. Daarin heeft hoofdstuk 3 ook inzicht verschaft. Voor veel beleidsvelden, waaronder het sociale domein, ruimte, wonen, energie, mobiliteit en economische ontwikkeling is reeds beleid uitgewerkt in separate beleidsplannen (zie bijlage 2).

Toch laat de duurzaamheidsvisie zien dat er meer nodig is. Om duurzame ontwikkeling te stimuleren is het gewenst een meer integrale manier van werken en instrumenten te ontwikkelen. Daarnaast willen we zo snel mogelijk aan de slag met de verduurzaming van onze bedrijfsvoering. 'Eigen huis op orde' is belangrijk. Als je samen met andere partijen aan de slag wilt is een goed voorbeeld belangrijk. Tegelijkertijd lopen er al belangrijke projecten en zien we vragen op ons af komen die we op korte termijn moeten oppakken. Hiermee markeren we de eerste agenda voor 2019-2020. In deze bijlage schetsen we die contouren. Een meer definitieve invulling van het uitvoeringsplan vergt nog afstemming, zowel intern als met externe partijen. Dat geldt zowel voor de keuze van projecten als de benodigde inzet van mensen en middelen.

We willen elk jaar een uitvoeringsplan opstellen zodat in de begrotingscyclus onze plannen, de prioritering ervan en de inspanningen die daarvoor nodig zijn kunnen worden geborgd in onze organisatie als richting onze partners.

Uitvoeringsplan 2019-2020 op hoofdlijnen

We kiezen voor een aantal lijnen:

- De organisatie van ons duurzaamheidsbeleid
- Instrumenten voor ons duurzaamheidsbeleid
- Eigen huis op orde: duurzame bedrijfsvoering van de gemeentelijke organisatie
- Belangrijke zaken die we al doen of op ons afkomen: energietransitie en klimaat vragen aandacht
- Betrekken en ondersteunen van externe partijen
- Communicatie, educatie en voorlichting

We werken deze lijnen beknopt uit. In de tabellen is de (geschatte) inzet in menskracht aangegeven. Het betreft hier menskracht uit de eigen organisatie. Alhoewel de inschatting van het aantal FTE's nog nadere uitwerking behoeft verwachten wij op basis van een eerste analyse dat veel van de werkzaamheden kan worden uitgevoerd binnen het reguliere werk, of met budget dat in de voorjaarsnota 2018 is toegekend. Tevens zijn enkele projecten extern gefinancierd en zien we mogelijkheden voor externe financiering van een aantal nieuwe projecten. Daarnaast is voor sommige projecten procesgeld en/of geld voor inhuur derden benodigd. Dit is niet meegenomen in dit overzicht. Op voorhand schatten we in dat het beschikbare werkbudget voor duurzaamheid hier redelijk in kan voorzien.

De organisatie van het duurzaamheidsbeleid

We willen investeren in de organisatie van ons duurzaamheidsbeleid. Bij het tot stand komen van deze visie is gewerkt met een interne klankbordgroep waarin medewerkers vanuit verschillende beleidsvelden inbreng hadden en een externe klankbordgroep (zie bijlage 3) waarin ideeën, wensen, kennis en ervaring uit onze samenleving hun weg vonden in de ontwikkeling van de duurzaamheidsvisie. Deze organisatievorm willen we verankeren. We willen een integrale, interdisciplinaire manier van werken waarin afstemming plaats vindt tussen de relevante beleidsvelden. Ook willen we (zo veel mogelijk) structurele verbindingen met externe partijen die actief betrokken (willen) zijn bij de verdere vormgeving van het duurzaamheidsbeleid aangaan. Dit vraagt om een helder plan waarin de rollen, verantwoordelijkheden en taken van de, interne en externe,

betrokken partijen wordt beschreven. Hier wordt ook mee bewerkstelligd dat naar buiten duidelijkheid wordt gecreëerd over de inzet van de gemeentelijke organisatie.

Actie	Doel	Tijd	Inzet fte
Opstellen organisatieplan	Duidelijkheid creëren over rollen, taken, wijze van interne en externe organisatie t.b.v. langdurige borging van duurzaamheidsbeleid	Start: okt 2019 Einde: dec 2019	0,5

Instrumenten voor ons duurzaamheidsbeleid

Tijdens de ontwikkeling van de duurzaamheidsvisie bleek dat de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid vraagt om passende instrumenten. De instrumenten dienen bij te dragen aan het faciliteren van initiatieven uit de samenleving. Het gaat dan om diverse instrumenten op verschillende werkelden: financiën (waarborgfondsen, revolverende fondsen, gemeentelijke belastingen), communicatie en juridische zaken (experimenteerruimte). Om te voorkomen dat we opnieuw het wiel gaan uitvinden dient eerst een inventarisatie te worden gemaakt van instrumenten die voor gemeenten zijn ontwikkeld en/of worden gebruikt om duurzaamheid te stimuleren. Vervolgens zal moeten worden bekeken welke van die instrumenten passen bij onze ambities, welke we mogelijk al gebruiken, welke we door willen ontwikkelen, en welke we aanvullend willen gaan gebruiken. Daar waar nodig ontwikkelen we dan zelf instrumenten die ons helpen onze doelen te realiseren.

Naast instrumenten die helpen bij de uitvoering van het beleid is monitoring van belang. Bij het ontwikkelen van de monitor gaat het niet alleen om het formuleren van (kwantitatieve en kwalitatieve) indicatoren waarmee het verband tussen inspanningen en de effecten daarvan worden gevolgd. Een misschien nog wel belangrijker functie van de monitor is dat het ons als gemeente en de betrokken partners ondersteunt in het leerproces om te komen tot integraal, participatief duurzaamheidsbeleid.

Actie	Doel	Tijd	Inzet fte
Maken 'gereedschapskist' voor duurzaamheid	Beschikbaar maken van instrumenten die helpen bij de uitvoering.	Start: okt 2019 Einde: maart 2020	0,4
Ontwikkelen duurzaamheidsmonitor	Volgen van de voortgang van de uitvoering van het duurzaamheidsbeleid	Start: okt 2019 Einde: maart 2020	0,5

Eigen huis op orde: duurzame bedrijfsvoering van de gemeentelijke organisatie

Wij werken aan een Plan van Aanpak duurzame bedrijfsvoering. Daarnaast is een interne werkgroep inkopen actief; samen met deze werkgroep wordt uitgewerkt hoe aan 'duurzaam en maatschappelijk verantwoord inkopen' inhoud zal worden gegeven. Er valt winst te behalen bij het verbeteren van de kwaliteit van ons vastgoed. Het komend jaar stellen we een Beleidsplan Vastgoed op. Als onderdeel van dit beleidsplan stellen we op basis van gedetailleerde inventarisatie van ons vastgoed een actieplan op om het door ons beheerde vastgoed te verduurzamen. Daarnaast maken we een concreet actieplan voor het verminderen en hergebruik van onze interne afvalstromen en duurzaam inkopen en gaan we aan de slag om een Fairtrade gemeente te worden. Tabel op de volgende pagina.

Actie	Doel	Tijd	Inzet fte
Inventarisatie verduurzaming gemeentelijk vastgoed	Verbetering van de energieprestatie van gemeentelijk vastgoed.	Start: nov 2019 Einde: juni 2020	0,4
Actieplannen intern afval en duurzaam inkopen	Voorkomen en/verbeteren van recycleopties van interne afvalstromen op alle gemeentelijke locaties en concrete acties om zo duurzaam mogelijk in te kopen	Start: nov 2019 Einde: juni 2020	0,4
Opstellen Plan van aanpak Duurzame Bedrijfsvoering	Acties opstellen om invullen te geven aan een duurzame eigen bedrijfsvoering. Tevens het inzichtelijk maken van de nader uit te werken onderwerpen.	Start: jan 2019 Einde: okt 2019	0,5
Uitwerken MVO en MVI	Afspraken maken over hoe maatschappelijk verantwoord inkopen en ondernemen wordt geïmplementeerd binnen de gemeente.	Start: okt 2019 Einde: juni 2020	0,5
Uitwerken concept Fairtrade gemeente	Behalen certificaat Fairtrade gemeente	Start: okt 2019 Einde: juni 2020	0,5

Belangrijke zaken die we al doen of op ons afkomen: energietransitie en klimaat vragen aandacht

Met name op het gebied van energie en klimaat komen de komende jaren veel taken bij de gemeente te liggen die tot op heden maar beperkt aandacht vroegen. Dat betekent een stevige extra inspanning. Samen met alle mede-overheden en maatschappelijke organisaties werken we dit jaar in de provincie Groningen aan een Regionale Energie Strategie (RES) waarin wij aangeven op welke wijze wij een bijdrage kunnen leveren aan de nationale doelen op het gebied van een duurzaam verwarmde gebouwde omgeving en de productie van duurzame elektriciteit. Daarnaast stellen wij als gemeente een transitieplan warmte op waarin we aangeven hoe we de warmtetransitie gaan vormgeven en welke opties we daarbij zien voor de buurten, wijken en dorpen in onze gemeente. In algemene zin streven we ernaar om energiebesparing en de productie en het gebruik van duurzame warmte en elektriciteit in de woonomgeving integraal op te nemen in ons woonbeleid. We formuleren hierover samen met de woningcorporaties doelen in de prestatieafspraken.

We zijn gestart met de uitvoering van Gorecht-Noord (blok B) waarbij we ongeveer 900 woningen aardgasvrij gaan maken door gebruik te maken van de restwarmte van de papierfabriek van ESKA B.V. in Hoogezand. Deze grote opgave zien we dit als start van het aardgasvrij maken van onze gemeente. In het verlengde van blok B gaan we verkennen hoe we in de directe omgeving van Gorecht-Noord aanvullend nog gebruik kunnen maken van de restwarmte van ESKA. Het lijkt mogelijk een warmtenet-infrastructuur te ontwikkelen die een veelvoud van Blok 'B' is. We noemen dit blok 'C'.

De inpassing van hernieuwbare energie in ons landschap en de wijze waarop met name lokale partijen en inwoners een rol kunnen spelen bij de ontwikkeling van hernieuwbare bronnen in onze gemeente vraagt om aandacht omdat ontwikkelingen snel gaan. We willen de randvoorwaarden presenteren waarbinnen de ontwikkeling van hernieuwbare energie in onze gemeente wordt toegestaan. Dergelijke randvoorwaarden worden opgenomen in het zonneparkenbeleid dat binnenkort wordt vastgesteld. Voor andere duurzame energievormen willen we vergelijkbare randvoorwaarden opstellen. We onderzoeken nog hoe we dit gaan doen. Mogelijk/wellicht wordt hier (ook) invulling aan gegeven binnen het RES traject.

We hebben in deze visie aangegeven dat wij de ontwikkeling van nieuwe gassen (groen gas, waterstof) vinden passen bij onze gemeente waar 60 jaar geleden de aardgastransitie begon. Dit sluit ook goed aan bij de ideeën van enkele koploper bedrijven in onze gemeente op dit gebied. We gaan samen met een aantal partners verkennen welke ontwikkelingen we willen stimuleren/oppakken waarmee een dergelijke ontwikkeling kunnen opstarten. Dit biedt kansen om de energietransitie te verbinden met ontwikkelkansen voor onze bedrijven en lokale economie. Tabel op de volgende pagina.

Actie	Doel	Tijd	Inzet fte
Bijdragen aan de RES	De inzet van onze gemeente in het regionale energietransitie beleid borgen.	Start: jan 2019 Einde: zomer 2020	0,4
Ontwikkelen transitieplan warmte, inclusief wijkenergie transitieplannen	Het in kaart brengen van de warmtetransitie opgave in de gebouwde omgeving in onze gemeente met daarbij een prioritering in de aanpak.	Start: nov 2019 Einde: dec 2020	1,0
Energiedoelen vastleggen in prestatie-afspraken met WoCo's	Realiseren van energiedoelen in de huursector en de corporaties daarin ondersteunen.	Start: juni 2019 Einde: nov. 2019	0,1
Uitvoering Gorecht-Noord, blok B	Het aardgasvrij maken van Gorecht-Noord middels restwarmte van ESKA B.V.	Start: mei 2019 Langere looptijd	0,5
Verkenning Blok C	Verkennen van de mogelijkheden om restwarmte potentieel te benutten in de omgeving van Gorecht-Noord.	Start: okt 2019 Einde: dec 2020	0,4
Ontwikkelen randvoorwaarden voor ontwikkeling productie duurzame energie uitwerken	Afspraken vastleggen over onder welke voorwaarden door de gemeente medewerking wordt verleend aan de productie van duurzame energie	Start: sept 2019 Einde: juni 2020	0,3
Ontwikkeling 'Nieuwe Gassen' opstarten	Verkennen welke rol de gemeente en haar partners kunnen spelen om de ontwikkeling van nieuwe, duurzame gassen een prominente rol te laten spelen in de energietransitie. En zo mogelijk opstarten van een aantal casussen op de korte termijn.	Start: nov 2019 Einde: juni 2020	0,3

Betrekken en ondersteunen van externe partijen

In onze samenleving zijn veel initiatieven die bijdragen aan de duurzame ontwikkeling van onze gemeente. Dit zijn zeer uiteenlopende initiatieven. Bedrijven in onze gemeente hebben plannen die bijdragen aan duurzaamheid, onze detailhandel zoekt naar mogelijkheden om energie te besparen of duurzaam op te wekken, in dorpen ontstaan mooie initiatieven op het gebied van lokale, circulaire economie op het gebied van voedsel, energie, behoud van voorzieningen etc. Ook de landbouwsector werkt op veel fronten aan het verduurzamen van de voedselproductie. Als gemeente zijn we beperkt in menskracht en middelen. Tegelijkertijd zijn we blij met initiatieven uit onze samenleving. Het komend jaar gaan we daarom lopende initiatieven inventariseren. We gaan met de stakeholders in gesprek over wat er nodig is om deze initiatieven verder te helpen, en welke rol we als gemeente hierin kunnen pakken. Vaak gaat het dan niet zozeer om financiële ondersteuning maar is ondersteuning op verschillende fronten minstens zo belangrijk.

We zoeken de aansluiting bij bestaande projecten en organisaties zoals bijvoorbeeld het koploperproject MKB, de GREK (Groningen Energie Corporatie) en de Natuur – en Milieufederatie Groningen. We willen daarbij weer gebruik maken van een externe klankbordgroep zoals die ook een rol heeft gespeeld bij het tot stand komen van deze visie. We onderzoeken het model van 'een vliegende brigade' met daarin verschillende expertise die bij de ontwikkeling van de initiatieven kan worden ingevlogen. Tabel op de volgende pagina.

Actie	Doel	Tijd	Inzet fte
Uitwerken ondersteuningsaanpak voor initiatieven uit de samenleving	Het faciliteren van projecten met draagvlak die bijdragen aan de duurzame ontwikkeling van onze gemeente.	Start: okt 2019 Einde: dec 2020	0,3

Communicatie, educatie en voorlichting

Bij de doorontwikkeling van ons duurzaamheidsbeleid zijn veel externe partijen betrokken. We streven naar brede aandacht en betrokkenheid van onze inwoners, bedrijven en maatschappelijke organisaties. Dat vraagt om goede communicatie. We zullen daarom voor het thema duurzame ontwikkeling een communicatiestrategie ontwikkelen.

Educatie is een belangrijk onderwerp. Dat geldt voor volwassenen maar zeker ook voor de jeugd. De betrokkenheid van de jeugd bij thema's die verbonden zijn met duurzame ontwikkeling wordt groter. Tegelijkertijd is er behoefte aan nieuwe kennis over deze onderwerpen. We hebben de jeugd betrokken bij het tot stand komen van deze visie. We willen graag dat onze jeugd structureel blijft meedenken over maatschappelijke vraagstukken. Wij kunnen ons laten inspireren door de creatieve en onbevangen denkkraft van de jeugd. De Raad van Kinderen is voor ons een inspirerend voorbeeld. We willen daarom onderzoeken hoe we vorm kunnen geven aan dit plan.

Actie	Doel	Tijd	Inzet fte
Opstellen Ontwikkelen communicatiestrategie	Goede communicatie zodat stakeholders maximaal kunnen worden betrokken bij duurzaamheidsbeleid.	Start: nov 2019 Einde: juni 2020	0,5
Jeugd blijven betrekken bij duurzame ontwikkeling	Jeugd structureel betrekken bij maatschappelijke en strategische duurzaamheidsvraagstukken. Actieplan Betrekken jeugd bij duurzame ontwikkeling	Start: nov 2019 Einde: juni 2020	0,2

Bijlage 2: Verbonden beleidsnota's

Beleidsnota	Verbonden met hoofdstuk
Coalitieakkoord 2018 - 2022	Gehele visie
Het Kompas	Gehele visie
SWOT-analyse HSSM 2016	Waar staan we nu?
Strategische visie sociaal domein	Duurzame samenleving
Organisatie en inrichting sociale teams	Duurzame samenleving
Beleidsplan schulddienstverlening 2018-2022	Duurzame samenleving
Uitvoeringsplan aardgasvrij Gorecht-Noord	Duurzame energievoorziening Duurzaam wonen
Woonvisie	Duurzaam wonen
Prestatieafspraken woningcorporaties 2019	Duurzaam wonen
Beleid zonneparken in Midden-Groningen	Duurzame energievoorziening
Beleidsplan van afval naar grondstof	Duurzame gemeentelijke organisatie Duurzame energievoorziening Duurzaam ondernemen & circulaire economie
Afvalwaterbeleidsplan	Duurzaam landschap & klimaat

Bijlage 3: Externe betrokkenheid bij de duurzaamheidsvisie

Externe klankbordgroep duurzaamheid
Ko Henneman Voorzitter st. De Nieuwe Leefstijl (sustainable health)
Fred Mahler Voorzitter dorpsvereniging Steendam
Gert-Jan Veldink Docent energie en duurzaamheid Hanzehogeschool
Bert Bodewes Manager QESH Eska
Anke van Duuren Regioadviseur Fairtrade gemeente
Wim Bos Maatschap Bos

Interviews
Anne Nijboer en Patrick Besselink Lefier
Pieter Koehoorn E.A.Z. Wind
René Brons Holthausen Group
Bert Bodewes ESKA B.V.